

bilimname 49, 2023/1, 627-661
Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 06.01.2023, Kabul Tarihi: 30.04.2023, Yayın Tarihi: 30.04.2023
doi: 10.28949/bilimname.1230300

GÜNCEL UYGULAMA BİÇİMLERİYLE TEMETTU VE KİRAN HACCINA DAİR BAZI FIKHÎ MESELELERİN TAHLİLİ

 Mustafa Bülent DADAŞ^a

Öz

Günümüzün değişen şartları, hac menâsikiyle ilgili pek çok meselenin fikhî zaviyesinden ya ilkinden ya da yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Temettu' ve kırân haccına niyet edenlerin umre ile hac arasında tekraren umre yapmaları meselesi de bu bağlamda tartışılan önemli konulardan birisidir. Nadiren de olsa geçmişte de varlığı bilinen bu uygulama, Mekke ile Hil bölgesi arasındaki ulaşımın geçmişe nazaran çok kolay hale geldiği günümüzde oldukça yaygın bir hale gelmiştir. Bu çalışma, mezkûr uygulamayı özellikle de temettu' ve kırân haccının mahiyeti ve tatbiki noktasında farklı bir bakış açısına sahip olan Hanefî mezhebi zaviyesinden ele almayı hedeflemektedir. Çalışmada ayrıca aynı yıl içinde birden fazla umre yapılması, ardı ardına ve Mekke'den Hil bölgesine çıkılarak umre yapılması gibi günümüzde yaygın hale gelen dolayısıyla fikhî yönleriyle tartışılan bazı uygulamalara da değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle umreye dair sözü edilen meseleler ilk dönemlerden itibaren konu etrafında oluşan tartışmalara yer verilerek ortaya konulmuş, ardından meselenin temettu' ve kırân haccına ilişkin yönleri tahlil edilmiştir. Çalışma çözüm odaklı hazırlandığı için fetva mercilerine katkı yapacak sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. İstifade edilen kaynaklar büyük oranda klasik kaynaklar olsa da hac fikhına dair kaleme alınan çağdaş kaynaklardan ve fetva kuruluşlarının birikimlerinden de faydalanılmıştır. Dipnotlar ve kaynakça İsnad Atıf sistemine göre hazırlanmış, eser ve müellif isimlerinde DİA esas alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, Hac, Umre, Temettu', Kırân.

ANALYZING SOME ISSUES RELATED TO THE HAJJ OF TAMATTU AND THE QIRAN ACCORDING TO THE NEW APPLICATIONS

Abstract

^a Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, mbulent.dadas@diyanet.gov.tr

Today's changing conditions have made it necessary to reconsider or to make initial assessment of many issues related to hajj rituals from the point of view of fiqh. In this context, one of the important issues to be analyzed is the issue of a person -who enters state of ihram with the intention of umrah but plans to perform the hajj in the same year i.e plans to perform Hajjul Tamattu, performing umrah(s) after first umrah until he or she enters state of ihram for hajj. Considering that it was not clearly discussed in fiqh books, this practice, which was understood not to be common in the past, has become common today, while the transportation between Mecca and Hil region has become much easier than in the past. In this study, the mentioned practice has been discussed from the point of view of the Hanafis, which has a different perspective on the nature and practice of the Hajjul Tamattu and Hajjul Qiran. Although the main objective of the study is to discuss the above issues, some issues that are heavily debated today, which are closely related to mentioned ones, are also included. These issues are: performing more than one umrah in the same year and, performing consecutive umrahs by going out from Mecca to the Hil region. In the study, first of all, the issues considered as problems were put forward, and the issues were discussed by analyzing different opinions on the subject. Also, the opinions of fatwa committees and contemporary writers were consulted. Since the study was prepared with a solution-oriented focus for fatwa authorities such as the High Council of Religious Affairs, it was tried to reach conclusions that could be used while issuing fatwas. Footnotes and bibliography were prepared according to the Isnad Citation System, based on the orthographic rules of the TDV Encyclopedia of Islam (DIA).

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: Fiqh, Haj, Umrah, Tamattu, Qiran.

Giriş

Bilindiği gibi, ibadetler alanı, esas itibarıyla taabbudîdir. Bu özellik, menâsikinin büyük bir kısmı sembol ve simgelerden oluşan Hac ibadetinde daha açık bir şekilde görülür. Sahâbe ve sonrası müctehidlerin hac ile ilgili meselelerde icthad farklılıkları, esas olarak nasların yorumlanması, delâlet kapsamının tespiti, hadislerin tashihi ve Hz. Peygamber'in hac menâsikine dair bazı fiillerinin teşrî niteliği taşıyıp taşımadığı noktasındaki farklı değerlendirmelere dayanmaktadır. Hac menâsikinin sembol ve simge ağırlıklı bir ibadet olması, ilk dönemlerden itibaren telif edilen fıkıh kitaplarında konunun benzer bir biçimde ele alınmasına yol açsa da tarihi süreç içerisinde yaşanan bazı gelişmeler, menâsike dair yeni tartışmalara zemin teşkil etmiştir.

Hac menâsiki ile ilgili güncel tartışmalar, ulaşım imkânlarının kadim zamanlara göre inanılmaz derecede arttığı 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak hacı olmak isteyen Müslümanların sayısındaki artış, Arafat, Müzdelife, Mina ve Mes'â gibi menâsik mahallinde yaşanan sıkıntılar bazı fikhî meseleleri gündeme getirmiştir. Müzdelife'de geceleme ve vakfe zamanı, Şeytan taşlamanın zevâl öncesinde caiz olup olmadığı, Mina'da geceleme ve sa'y alanının genişletilmesinin hükmü bu bağlamda yapılan tartışmalardan bazılarıdır. Uçakla yapılan yolculuklarda Cidde'den ihrama girmenin caiz olup olmadığı, fıkıh kurullarının gündemine taşınan meselelerdendir. Genel salgın nedeniyle haccın edasının gerekli olup olmadığı, korunmak maksadıyla maske takmanın hükmü gibi konular bu mevzuya dair fakihleri meşgul eden en yeni meselelerdendir. Beslenme ve iklimsel değişikliklerin kadınların adet döngüsüne etkileri, adeti önlemek için kullanılan ilaçlar ve bunun sonucunda görülen adet düzensizlikleri ve bu durumdaki kadınların tavafına dair konular hala tartışılmaktadır.

Bilindiği üzere hac fikhî öteden beri fakihlerin özel ilgisini celbetmiş, buna bağlı olarak hac meseleleri klasik fıkıh kitaplarında etraflıca anlatılmış, bunun yanında müstakil kitaplara da konu edilmiştir. Dilimizde ve diğer dillerde hac fikhına mahsus pek çok çalışmanın yapıldığı, ayrıca hacca dair güncel meselelerin (nevâzilü'l-hacc) tahlil edildiği bazı eserlerin mevcudiyeti de malumdur. Özellikle de Din İşleri Yüksek Kurulunun bu alanda ürettiği pratiğe yönelik faydalı eserleri burada zikretmek gerekir. Söz konusu bu birikim dikkate alındığında ilk bakışta hac fikhına dair bir boşluğun bırakılmadığı dolayısıyla yeni bir çalışmaya ihtiyaç bulunmadığı gibi bir düşünce akla gelebilir. Ancak Kurul gibi fetva heyetlerine intikal eden bazı problemler, bu alanda yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Temettu' ve kırân haccı yapanların umreden sonra yeniden umre yapmaları meselesi de sözü edilen problemlerden birisi olup bu çalışmanın ana gayesini oluşturmaktadır. Aynı yıl içinde umrenin tekrarı, bir yolculukta birden fazla umre yapmak ve Mekke'de mukim olan ya da ziyaret maksadıyla orada bulunan kimsenin Harem dışına çıkarak umre yapması meseleleri de konumuzla ilişkili olduğu için öncelikle bu meselelere yer verilecektir.

A. Umreye Dair Bazı Fikhî Meseleler

Temettu' veya kırân haccı¹ yapmak üzere ihrama giren kimsenin,

¹ İfâ edilme şekli bakımından üç türlü hac bulunmaktadır. İfrâd, sadece hac yapmak üzere ihrama niyet edilerek menâsikin tamamlanmasıdır. Temettu' haccında, mîkât sınırını geçmeden önce ilkin umre için ihrama girilir, umre menâsiki tamamlandıktan sonra aynı

umre yaptıktan sonra ikinci bir defa umre yapmak için ihrama girmesi meselesini temettu' ve kırân açısından farklı başlıklar altında değerlendirmek daha uygun olacaktır. Ancak öncesinde bu iki mesele ile ilgisi bakımından umre ile alakalı günümüzde yoğun bir şekilde tartışılan bazı meseleleri izah etmek yerinde olacaktır. Söz konusu meseleler şunlardır:

- Aynı yıl içinde birden fazla umre yapmak
- Hareme yapılan tek bir yolculukta art arda umre yapmak
- Mekke'den Hil bölgesine çıkmak suretiyle umre yapmak

Bu üçünden ilk dönemlerden itibaren fakihler arasında tartışmaya konu olan ilk mesele, aynı yıl içinde birden fazla umre yapılması meselesidir. Mâlik (öl. 179/795) *Muvatta'*sında aynı yıl içinde ikinci bir umre yapılmasını mekruh saymıştır.² Mâlik'in görüşlerinin dayandığı temel gerekçe, Hz. Peygamber ve sahâbenin böyle bir uygulamasının olmamasıdır. Bunun yanında bazı Mâlikî fakihler, ihram ve tahallül cihetiyle umrenin hacca benzediğini, aynı yıl içinde birden fazla hac yapılamıyorsa buna kıyasla birden fazla umrenin de yapılamayacağını dile getirerek Mâlik'in görüşünü

hac mevsimi içinde ayrı bir ihram ile hacca niyet edilerek hac menâsiki yerine getirilir. Kırân hacı ise umre ve hacca beraber niyet edilip önce umre yapılması ve ihramdan çıkmadan hac menâsikinin de tamamlanmasıdır. Temettu' ve kırân âfakîlere mahsustur. Hanefîlere göre kırân haccında biri umre diğer hac için iki tavaf ve iki say' yapılır. Diğer mezheplere göre umre ve hac menâsiki tedâhül eder; tek bir tavaf ve say' yeterli olur. Günümüzde isabetli bir yaklaşımla ülkemizden hacca gidenlere temettu' hacı yapmaları önerilmektedir. Genel itibarıyla bu öneriye uyulduğu gözlemlense de 1443h./2022m. hac sezonunda ülkemizden gelen bazı hacıların kırân haccını tercih ettikleri görülmüştür. Bu üç türden hangisinin daha faziletli olduğu hakkında bk. Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1993), 4/25, Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.), 7/152-153, 8/61-62; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed, *el-Muğnî*, thk. Abdullah Muhsin et-Türkî - Abdülfettâh el-Hulv, (Riyad: Âlemü'l-kütüb, 1997), 5/347-349; Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs, *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Haccî ve âharûn, (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1994), 3/273, 285,287; İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid' ve nihâyetü'l-muktesid*, (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1975), 1/335-336.

² Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, 1985), 347. Bazı Mâlikî fakihleri Mekke'ye girip çıkan dolaylı kişilerin umresinin bu hükümden istisna edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Hac aylarında Harem bölgesinden çıkıp tekrar dönecek kimse Harem'e hac ihramı ile hac mevsimi dışında ise umre ihramı ile gireceğinden yıl içinde pek çok defa Mekke'den çıkan ve tekrar dönen kimse birden fazla umre yapabilir. Hattâb, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibü'l-Celîl fî şerhi Muhtasarı Halil*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992), 2/468.

teyit etmişlerdir.³ Bununla birlikte Mâlik'in bu görüşü başta öğrencileri olmak üzere kendisinden sonraki fakihler tarafından eleştirilmiştir. Mesela Şeybânî (öl. 189/805) hocası ve Medineli bazı fakihlerin görüşlerini tenkit ettiği *el-Hücce* adlı eserinde Mâlik'in umre hakkındaki görüşünü naklederek bu görüşün isabetli olmadığını, Hz. Âişe'nin aynı yıl içinde birden fazla umre yaptığını belirtir ve Hz. Ali'nin her ay bir defa umre yapmanın meşru olduğuna dair beyanını aktarır. Şeybânî bunların yanında İbn Abbâs'ın (öl. 68/687-688), işleri icabı Harem'e devamlı giren ve çıkan kişiler hariç Mekkelilerden Harem sınırını geçip tekrar girenlerin mutlaka ihrama girmeleri gerektiğine dair görüşüne yer verdikten sonra, bu görüşün onun bu durumda olan Mekkelilere aynı ay içinde birden fazla umre yapmalarını emretmiş olmasını gerektirdiğini belirtir.⁴ Mâlik'in diğer bir öğrencisi olan Şâfiî'nin, *el-Üm*'deki değerlendirmeleri hocası Şeybânî'ninkine benzer. Şâfiî bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye müstakil olarak umre yapması için izin vermesinin bu uygulamanın meşru olduğunu açık bir şekilde gösterdiğini, Enes b. Mâlik'in umre yapıp saçlarını kazıdıktan sonra saçları tekrar çıkınca yeniden umre yaptığını naklederek söz konusu uygulamaların meşru olduğunu ispatlamaya çalışır.⁵ Şâfiî fakihlerinden menâsik fıkhı alanında müstakil eser veren İbn Salâh (öl. 643/1245), Nevevî (öl. 676/1277) ve İbn Cemâa da (öl. 733/1333) mezheplerinin bu konudaki görüşlerini teyit etmişlerdir.⁶ Bazı Mâlikî fakihlerin de bu meselede cumhurun görüşünü benimsediklerini belirtmek gerekir. Mesela İbn Abdilber (öl. 463/1071), bir yıl içinde birden fazla umre yapmayı mekruh sayanlar için "Kitab ve Sünnetten ikna edici bir delile sahip olduklarını

³ Bk. Ebu'l-Velîd el-Bâcî, Süleymân b. Halef, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ'*, (Kahire: Matbaatu's-saâde, 1332h), 2/235-236; Zürcânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'l-Muvattâ'*, thk. Tâhâ Abdürâûf, (Kahire: Mektebetü's-sekâfe, 2003), 2/405.

⁴ Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*, 2/114-129. Hattâb, *Mevâhibü'l-Celil*, 2/468.

⁵ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Üm*, thk. Rif'at Fevzî, (Mansûra: Dâru'l-vefâ, 2001), 3/336-336. Sahâbe ve tâbiünun bu konudaki uygulamaları için bk. İbn Ebî Şeybe Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *el-Muşannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409h), 3/128-129. Benzer gerekçelerle aynı görüşü paylaşan İbn Hazm'ın değerlendirmeleri için bk. İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.), 5/50-51.

⁶ İbn Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî, *Şilatü'n-nâsik fi şifati'l-menâsik*, thk. Abdülkerîm el-Umerî, (Medîne, el-Câmiuatü'l-İslâmiyye, 1432h.), 216; Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref, *el-İzâh*, (Beyrut: Dâru'l-beşâri'l-İslâmiyye, 1994), 389. İbn Cemâa bazı Şâfiî fakihlerinin bu hükmü umre için harcanacak zamanın kişiyi tavaf yapmaktan alıkoymaması kaydı ile sınırlandırdığını kaydeder. İbn Cemâa, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm, *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erbaati fi'l-menâsik*, thk. Nureddin İtir, (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1994), 1256.

düşünmüyorum”⁷ diyerek mezhep imamının görüşüne muvafakat etmez.

Bu mesele ile bağlantılı olan ikinci mesele art arda umre yapılmasına dairdir. Çağdaş eserlerin aksine klasik fıkıh kitaplarında tek bir yolculukta art arda umre yapma meselesine dair yoğun bir tartışmaya rastlanmaz. Hz. Peygamber (S.A.V.) döneminde böyle bir uygulamanın bulunmaması, sonrasında ise tartışmaya mahal olacak şekilde yaygın bir hal almaması, meselenin kadim eserlerde tartışılmamasının sebepleri arasında zikredilebilir. Ayrıca Mekke’deki bir şahsın o dönemin şartlarında umre ihramına girmek için Hil bölgesine çıkması ve tekrar Mekke’ye gelmesinin hatırı sayılır bir zaman alacağını, buna binaen insanların bu mesafeyi katetmek yerine tavafla meşgul olmayı tercih ettiklerini unutmamak gerekir. İbn Kudâme’nin (öl. 620/1223) tâbiûn âlimlerinden biri olan Tâvûs’tan (öl. 106/725) naklettiğine göre O, Mekke’de bulunan bir kimsenin Ten’im’e giderek umre yapması halinde sevap mı kazanacağı yoksa azabı mı hak ettiği hususunda mütereddit olduğunu nakleder. Tereddüdüne gerekçe olarak da tavaf yapmakla meşgul olmak yerine Mekke’den dört mil uzaklığındaki Ten’im’e gidip ve oradan Kâbe’ye dönmesi için harcayacağı zamanda iki yüz tavaf yapabileceğini söyler.⁸ Tâvûs’un bu eleştirisinden mezkûr uygulamanın yaygın olmasa da hicri birinci asırda mevcut olduğunu anlayabiliyoruz. Sonraki asırlar da bu uygulamanın devam ettiğini İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve İbn Kayyim’den (öl. 751/1350) öğreniyoruz.⁹

İbn Kudâme mezhebinin bu konudaki görüşünün Hanefî ve Şâfiîler gibi olduğunu belirterek, sahâbe ve tâbiûndan bu görüşü destekleyen söz ve uygulamaları aktarır; ancak ardı ardında umre yapmanın selefin uygulamasına uymadığını belirtir. Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855) umre yapan kimsenin saçını mutlaka kazınması veya kısaltması gerektiğini, kazınan saçın ancak on gün içinde tekrar kazınacak hale gelebileceğine dair görüşünü nakleden İbn Kudâme, onun bu beyanından yola çıkarak iki umre arasında en az on günlük bir aranın verilmesinin vâcip olduğunu söyler. Bu görüşün gerekçeleri arasında Hz. Peygamber’in ve sahâbenin ardı ardına umre yapmadığını hatta sahâbenin bu uygulamayı hoş görmediğine dair rivayetlerin bulunduğu, ayrıca sahâbeden Harem’e yapılan tek bir yolculukta iki defa umre yapan birine rastlanmadığını ifade eder. Ona göre

⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 20/21; Hattâb, *Mevâhibü’l-Celîl*, 2/467.

⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/17.

⁹ İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, thk. Abdurrahmân b. Kâsım, (Medine: Mücemma’ü’l-Melik Fehd, 1995), 26/43-44; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdü’l-me’âd fî hedyi hayri’l-ibâd*, (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1994), 2/89-92-93.

bu konuda tek istisna, Hz. Âişe'dir. Onun müstakil bir umre yapma arzusu sebebiyle Hz. Peygamber'in kendisine izin verdiğini, sonuç olarak ardı ardına umre yapmanın faziletli bir iş olması halinde sahâbenin bunu terk etmeyeceğini belirtir.¹⁰

Bu bağlamda tartışmaya konu olan üçüncü mesele gerek Mekke'de mukim olan gerekse ziyaret maksadıyla Harem-i Şerif'te bulunan bir kimsenin Hil bölgesine çıkarak umre yapmasına dairdir.

İbn Teymiyye kendi zamanında bazı kimselerin Mekke'den Hil bölgesine çıkıp ihrama girmek suretiyle umre yaptıklarını belirterek, Hz. Peygamber'in dört umre yaptığını ve bunların tamamını dışarıdan Mekke'ye girmek suretiyle ifâ ettiğini, Hz. Âişe (r.a.) dışında onun hayatında böyle bir şeyin yaşanmadığını ifade eder.¹¹ Esasen Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in talimatı ile kardeşi Abdurrahman'ın eşliğinde Mekke'den Ten'im'e giderek yapmış olduğu umrenin¹² niteliği mezhepler arasında tartışmalıdır.¹³ Hanefîler, Hz. Âişe'nin Arafat vakfesi öncesinde âdeti bitmediği için umresini iptal ettiğini, hac sonrasında yaptığı bu umrenin iptal ettiği umresinin kazası olduğu kanaatindedirler. Nitekim aynı durumda olan kadınlar da Hz. Âişe gibi yaparlar.¹⁴ Diğer mezhepler ise Hz. Âişe'nin umresini iptal etmediğini, hac ile umresini birleştirerek kırân haccı yaptığını, ancak müstakil bir umre yapma arzusunda olduğu için Hz. Peygamber'in ona Ten'im'e giderek umre yapması için müsaade ettiğini belirtirler.¹⁵ Meseleye Hanefîler zaviyesinden baktığımızda Hz. Âişe'nin yaptığı umreyi sahâbe-i kiramin genel uygulamasından istisna etmeye gerek kalmaz.

Bu girişten anlaşıldığı üzere, bu uygulamayı meşru görmeyen fakihlerin başında İbn Teymiyye ve öğrencileri İbn Kayyim ve İbn Müflih¹⁶

¹⁰ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed, *el-Muğni*, thk. Abdullah Muhsin et-Türkî - Abdülfettâh el-Hulv, (Riyad: Âlemü'l-kütüb, 1997), 5/16-17.

¹¹ İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel'den Mekkelilere umrenin vâcib olmadığını onların umresinin tavaftan ibaret olduğu görüşünü naklederek, Mekke'den Hil bölgesine çıkarak umre yapma âdetinin sahâbe döneminde olmadığını söyler. Ancak Mekkeli bir kimse bir iş münasebetiyle mîkât veya Harem dışına çıkmışsa Harem'e girince umre ihramına girer ve umresini yapar. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 26/44-45, 252-263.

¹² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Hac", 31 (no. 1556); Müslim, "Hac" 111 (no. 1211).

¹³ Şâfiî, *el-Üm*, 3/333; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 26/41-42; İbn Cemâa, *Hidâyetü's-sâlik*, 520-522; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 2/159-163.

¹⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/137.

¹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 26/42-43.

¹⁶ İbn Müflih, Şemsüddîn Muhammed b. Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'*, thk. Abduulah b. Abdilmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2003), 6/71.

(öl. 763/1362) gibi Hanbelî fakihleri gelmektedir. Bu görüş Ahmed b. Hanbel'den de nakledilmiştir. İbn Teymiyye'ye göre bazı büyük âlimler¹⁷ Hz. Peygamber'in Ci'râne'den ihrama girerek yaptığı umreyi yanlış yorumlayarak Mekkelilerin Ci'râne'den ihrama girerek umre yapmalarını müstehab saymışlardır. Hâlbuki Hz. Peygamber Mekke'den Ci'râne'ye umre yapmak üzere çıkmamış, Tâif dönüşünde Ci'râne'ye uğramış ve Mekke'ye umre ihramı ile girmiştir.¹⁸ Yani bu umre Mekke'den Hil'e çıkılarak yapılmış bir umre değil, Mekke dışından gelinerek yapılan bir umredir. Ona göre ne Hz. Peygamber ne de ashâbından birisi Mekke'nin fethinden önce ya da sonra Mekke'den Hil'e çıkarak umre yapmıştır. Bu sebeple Mekkelilerin umre yapmak maksadıyla Harem dışına çıkarak umre yapması bidattır.¹⁹

Özetle aynı yıl içinde birden fazla umre yapmayı mekruh sayan Mâlik ve ardı ardına umre yapmanın ve Mekke'den umre yapmak maksadıyla Hil bölgesine çıkıp yapılan umrenin mekruh olduğunu savunan fakihlerin bu görüşlerini dayandırdıkları temel gerekçe, Hz. Peygamber ve sahâbenin böyle bir uygulamasının olmamasıdır. İhram ve tahallül cihetiyle umrenin hacca benzetilerek, aynı yıl içinde birden fazla hac yapılamıyorsa buna kıyasla birden fazla umrenin de yapılamayacağı tezini Mâlik'in görüşünün gerekçeleri arasında sayabiliriz.²⁰ Aşağıda sırasıyla bu gerekçeleri tahlil etmeye çalışacağız.

1. Hz. Peygamber'in herhangi bir mâni yokken bir fiili terk etmesi

Hz. Peygamber'in bir fiili kasten terk etmesinin delâlet ettiği şerî hükmün niteliği²¹ konusunun usul kitaplarında yeterince ele alındığı söylenemez. Usulcüler muhtemelen Hz. Peygamber'in fiillerinin delâlet ettiği hükümler başlığı altında ortaya koydukları görüşlerle iktifa etmişler bu meseleyi ayrıca ele alma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Bu konunun müstakil olarak ele alınmamasının muhtemel diğer bir sebebi, fiilin dolayısıyla fiilin diğer bir vechesi olan terkin, vaz'a/ıstılaha konu olmaması nedeniyle

¹⁷ İbn Teymiyye'nin kastettiği âlimlerden birisi İmâm Şâfiî'dir. Şâfiî'nin bu konudaki görüşü için bk. Şâfiî, *el-Üm*, 3/331-333; Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Alî Muavvad – Âdil Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1999), 4/41-42; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/204-206.

¹⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/230, 7/412.

¹⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 26/255-256, 264.

²⁰ Bk. Ebu'l-Velîd el-Bâcî, Süleymân b. Halef, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ'*, (Kahire: Matbaatu's-saâde, 1332h), 2/235-236; Zürcânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'l-Muvaţta'*, thk. Tâhâ Abdüraûf, (Kahire: Mektebetü's-sekâfe, 2003), 2/405.

²¹ Bu konu müstakil tez ve kitaplara konu edinilmiştir. Muhammed Sıddık el-Gumârî'nin *Hüsnü't-tefehüm ve'd-derki li mes'ele'ti't-terk* adlı eseri, Muhammed Salâh el-İtrebî'nin *et-Türük'un-nebevviyye* adlı aslı mastır tezi olan eseri ve Sâlih ez-Zenkî'nin *Rû'ye usûliyye li turûki'n-nebiy* adlı eserleri bu konuda kaleme alındığını tespit ettiğimiz eserlerdendir.

delâletinin tespitinin net olmamasıdır. Az sayıdaki usul kitabı bu konuya Hz. Peygamber'in fiilleri başlığı altında değinmiştir.²² Hz. Peygamber'in bir fiili terk etmesinin pek çok sebebi olabilir.²³ Kasıtsız olarak terk ettiği fiiller, gücü yetmediği için bir şeyi yapmaması ve bir fiili yapması için sebebinin oluşmaması ya da ihtiyacın olmaması hali usulcüler nezdinde tartışmaya mahal değildir.²⁴

Usul kitaplarında, işaret edilmek suretiyle yetinilen bu meseleye dair görüşlere furû kitaplarında daha net rastlayabiliyoruz. Görüldüğü kadarıyla farklı ekollerden fakihler bazı meselelerde Hz. Peygamber'in sebebi oluşmuşken ve muktezisi varken bir şeyi terk etmesinin o fiilin yapılmasının mekruh olduğuna veya terk edilmesinin daha uygun olduğuna şahit saymışlardır. Bâbertî (öl. 786/1384) bunu bir kaideye dönüştürerek "Hz. Peygamber'in nafile bir ibadetin fazilet ve sevabını elde etme arzusuna rağmen o fiili terk etmesi, o fiilin yapılmasının mekruh olduğuna delildir" demiştir.²⁵ Bu hususa Hanefî fıkıh kitaplarından şu örnekleri vermek mümkündür: Fecirden sonra güneş doğuncaya kadar iki rek'atın dışında başka bir nafile kılınması,²⁶ nafile namazların cemaatle kılınması,²⁷ bayram namazını eda etmeden önce namazgahta nafile namaz kılınması. Hanefî fakihler zikredilen örneklerin tamamında kerahetin gerekçesini Hz. Peygamber'in namazla meşgul olmayı çok sevmesi veya namazı cemaatle kılmaya yönelik arzusuna rağmen sözü edilen zaman zarflarında nafile

²² Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed, *Kavâtı'u'l-edille fi'l-uşûl*, thk. Muhammed Hasen eş-Şâfiî, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1999) 1/310-311; Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed, *el-Bahrü'l-muhît*, thk. Muhammed Tâmir, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2000), 3/281; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki min ilmi'l-usûl*, thk. Ahmed İnâye, (Dımaşk: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1999), 1/119.

²³ Bu konuda özgün bir grupta için bk. Gumârî, Ebû'l-Fazl Abdullâh b. Muhammed b. es-Sıddîk, *Hüsnü't-tefekkür ve'd-derk li mes'ele't-terk*, thk. Safvet Cevdet Ahmed, (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 2013), 10-11; Bâsil Mahmûd el-Hâfi, *es-Sükût ve't-terk ve eseruhumâ fi'l-ictihâd* (Dımaşk: Câmîatü Dımaşk, Doktora Tezi, 2005), 34-104.

²⁴ Şâtübî, İbrâhîm b. Mûsâ, *İ'tisâm*, thk. Selîm b. İd el-Hilâî, (Suûdiyye: Dâru İbn Affân, 1992), 1/466-467. Bu konuda toparlayıcı bir malumat için bk. İtrebî, Muhammed Salâh Muhammed, *et-Türükü'n-nebeviyye te'silen ve tatbiken*, (Katar: Vizâretü'l-evkâf ve's-şüûnü'l-İslâmiyye, 2012), 48-55.

²⁵ "أن الترك مع الحرص على إحراز فضيلة النفل دليل الكراهة" Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed *el-İnâye*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.) 1/239. İbn Teymiyye'nin bu konu bağlamında formüle ettiği kaide ise şöyledir: Kitab ve Sünnette emredilmeyen, selevin yapmadığı, müstehab olduğuna dair de şer'î bir delilin bulunmadığı bir fiil âlimlerin ittifakı ile mekruh bidatlarıdır. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 26/264. Kaidenin farklı versiyonları için bk. Cîzânî, Muhammed b. Hüseyin, *Kavâidü me'rifeti'l-bidei'*, (Suûdiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1998), 75-87.

²⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 1/153; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/42.

²⁷ Kâsânî, *Bedâ'i's-sanâ'-i' fi tertibi's-serâ'i'*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1986), 1/297.

kılmadığı veya namazı cemaatle kılmadığı öncülüne dayandırılmıştır.²⁸ Şükür secdesinin Mâlikîler nezdinde mekruh sayılması da bu mezhebin kitaplarında sözü edilen gerekçe ile açıklanmıştır.²⁹

Mezkûr görüşler ve dayandırıldıkları gerekçeler incelendiğinde, usulcülere göre, sebepleri oluşmuşsa ve yapılmasının önünde bir engel de yoksa Hz. Peygamber'in bir fiili yapmayı kasıtlı olarak terk etmesinin o fiili icra etmenin mekruh olduğuna delâlet ettiğini çıkartmak mümkündür. Bu çıkarımı Bâbertî'nin formüle ettiği şekliyle küllî bir kaide haline getirip aşağıdaki şekilde mantiki bir kıyasta büyük önerme yaparak tartışma konumuz olan tek bir yolculukta birden fazla umre yapmanın hükmünün bu önermenin hükmü altına girip girmediğini tartışabiliriz.

Hiz. Peygamber, arzu etmesi ve yapmasının önünde de bir engel bulunmamasına rağmen bir yolculukta birden fazla umre yapmamıştır. (Küçük önerme)

Hiz. Peygamber'in, nafîle bir ibadetin fazilet ve sevabını elde etme arzusuna rağmen o fiili terk etmesi o fiilin mekruh olduğunu gösterir. (Büyük önerme)

Bir yolculukta birden fazla umre yapmak mekruhtur (netice).

Kanaatimizce bu kıyasta büyük önerme müsellemler olmadığı gibi küçük önerme de ciddi manada tartışmaya açıktır. Büyük önermeye, Hiz. Peygamber'in sözü edilen nitelikte bile olsa bir fiili terk etmesinin o fiili yapmanın mekruh veya İbn Teymiyye'nin iddia ettiği gibi³⁰ bidat olmasını iktiza etmeyeceği, kerahet için mutlaka sözlü bir yasağın bulunması gerektiği cihetiyle itiraz edilebilir.³¹ Hiz. Peygamber'in fitri ve insani olan fiillerinin

²⁸ Örnekler için bk. Serahsî, *Mebûât*, 1/153, 157-158; Attâbî, Ahmed b. Muhammed, *Şerhu'n-Nüket*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî, (Beyrut: Âlemü'l-kutub, 1406h.) 169; Merğînânî, *Hidâye*, 1/42-85.

²⁹ Şâtübî, *İ'tisâm*, 1/468.

³⁰ İbn Teymiyye'nin bir fiili bidat sayarken esas aldığı kriterler için bk. *İktizâ'u's-şirâti'l-müstakîm (li-)muḥâlefeti aşḥâbi'l-caḥîm*, thk. Nâsır Abdülkerîm el-Akl, (Beyrut: Dâru âlemi'l-kütüb, 1999), 2/102-106.

³¹ Aksi halde müslümanların asırlardan beri yapageldikleri pek çok fiili -günümüzde bazı kesimlerin yaptıkları gibi- bidat olarak nitelemek gerekir. Namazlardan sonra müezzini takip ederek tesbihat yapmayı, namazlardan sonra cemaate yönelerek aşır okumayı, namazların arkasından cemaatle birlikte dua etmeyi vb. fiilleri bu kaidenin hükmüne tabi kılarak bidat saymak mümkündür. Bu ve benzeri örneklerdeki bir fiil, İslam'ın parçası olarak görülürse, ibadetin ancak bunun yapılması ile tamam olacağına inanılırsa, Hiz. Peygamber'in yaptığı iddiası, bir başka ifadeyle sünnet olduğu inancı ile ifâ edilirse veya yapılması karşılığında ancak Hiz. Peygamber'den rivayet ile bilinebilecek bir sevap/ecir takdir edilirse bu fiilin bidat haline geleceğinde şüphe kalmaz. Şâtübî'nin, bidatlar hakkında yazmış olduğu *İ'tisâm* adlı eserinin "aslı meşru olduğu halde bidat haline getirilen ameller" başlığı altında yaptığı değerlendirmenin zikretmiş olduğumuz ölçüleri

dışında kalan, vücûb ve mendupluğa delâlet ettiğine dair bir karine bulunmayan fiillerinin o fiilin en fazla caiz ve mubah olacağı şeklindeki bizce de isabetli olan usûlcülerin yaygın kanaati, bu meselede önümüzü aydınlatmaktadır. Şöyle ki: Hz. Peygamber'in bu nitelikteki bir fiili o fiilin mubâh olduğuna delâlet ediyorsa,³² yasakladığına dair bir sözü olmadan bir fiili terk etmesi de o fiili yapmanın veya terk etmenin en fazla caiz ve mubah olduğuna delâlet eder. Bir başka usul kaidesine göre ise vücûb hükmü, emir sîğasından çıkartılır ve Hz. Peygamber'in bir fiili yapması o fiilin vücûbuna delil olmaz.³³ Aynı durum bu kaidenin zıddı için de geçerlidir. Buna göre sözle yasaklamadan ve aksini gerektiren bir karine olmaksızın Hz. Peygamber'in bir fiili terk etmesi, o fiilin haram veya mekruh olduğunu göstermez. O halde soyut terk, o fiili terk etmenin caiz olduğuna delâlet eder. Nitekim Cessâs (öl. 370/981) ve Serahsî (öl. 483/1090) gibi bazı usulcüler Hz. Peygamber'in bir fiili terk etmesinin fiillerinin bir kısmı olduğunu ifade ettikten sonra "karinesiz terk, ittibâi gerektirmiyorsa karinesiz fiil de ittibâi gerektirmez"³⁴ diyerek karinesiz fiilin mubâhlık ifade ettiğini, karinesiz terke kıyas etmek suretiyle terki, mekîsün aleyh yapmıştır. Hz. Peygamber'in fiillerinin delâlet ettiği hükmü farklı kısımlara ayırarak kendisine ulaşan görüşleri özetleyen ve geniş bir şekilde tartışan Cessâs Hz. Peygamber'in bir fiili terk etmesinin delâlet ettiği hükmü meâlen şu sözleri ile açıklar: "Hz. Peygamber'in bir fiili terk etmesinin delâlet ettiği hüküm, fiillerinin delâlet ettiği hüküm gibidir. Onun bir fiili terk ettiğini görmüş ancak haram, mekruh veya mubâhlık gibi hangi cihetle terk ettiğini tespit edememişsek, günahtan kaçınmak için terk ettiğine dair bir kanaatimiz oluşmadıkça o fiili terk etmek bize vâcib olmaz."³⁵ Mâlikî fıkıh kaynaklarında Lahmî'ye (öl. 478/185) nispet edilen bir görüşte o, Mâlik'in bir yıl içinde birden fazla umre yapılmasını mekruh saydığına dair kanaati tenkit etmiş; ortada bu ibadeti yasaklayacak

desteklediğini düşünüyoruz. Bk. Şâtübî, *İ'tisâm*, 445-452. Hz. Peygamber ve sahâbenin ibadet kavramı altına girebilecek yapmadığı bir fiilin yapılmasının bidat sayılıp sayılmaması noktasında isabetli bir tahlil için ayrıca bk. Bûtî, Muhammed Saîd, *el-İslâm Melâzû külli'l-müctemâti'l-insâniyye*, (Beyrut: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1993), 191-198.

³² Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *el-Fusûl fî usûli'l-fikh*, thk. Acil en-Neşîmî, (Küveyt: Vizâretü'l-evkâf, 1994), 3/226; Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed, *Takvîmü'l-edille*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Mîs, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2000), 247-248; Serahsî, *Usûl*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993), 2/86-88.

³³ Usulcüler bu kuralı "ve lâ yekûnü'l-fi'lu mûciben *ولا يكون الفعل موجباً*" şeklinde formüle etmişlerdir. Bu konudaki tartışmalar için bk. Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmûd, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993), 1/156-160.

³⁴ Cessâs, *el-Fusûl*, 3/223; Serahsî, *Usûl*, 2/88.

³⁵ Cessâs, *el-Fusûl*, 3/228.

bir nas yokken insanları daha fazla hayırla meşgul olmaktan men etmenin bir anlamı olmadığını, kerahetin mutlaka özel bir nas ile sabit olacağını ifade etmiştir.³⁶ Lahmî'den nakledilen bu görüş kerâhetin sadece Hz. Peygamber'in bir fiili terk etmesi ile sabit olmayacağı ilkesini teyit etmektedir.³⁷

Yukarıda fûru kitaplarından verilen örneklerin Hz. Peygamber'in o fiili terk etmesi gerekçesinin yanında sözlü olarak yasağının mevcudiyeti ile de gerekçelendirilebilir. Örneğin fecir ile güneşin doğuşu arasında iki rekatin dışında nafil kılınmasının mekruh sayılması "Fecir doğduktan sonra iki rekât dışında namaz yoktur"³⁸ rivayetine; bayram namazından önce nafil namaz kılmanın keraheti, İbn Me'sûd ve İbn Abbâs'tan gelen ve hükmen merfû' sayılması gereken rivayetlere;³⁹ nafil namazı cemaatle kılmanın meşru sayılmaması, Hz. Peygamber'in nafil namazları evde kılmayı tavsiye eden hadisine;⁴⁰ şükür secdesinin keraheti ise Hz. Peygamber'den tek rekatlı namazı yasakladığına dair nakledilen rivayete⁴¹ dayandırılabilir.

Küçük önermeye ise Hz. Peygamber'in gerek Mekke'nin fethi gerekse Veda Haccı münasebetiyle Mekke'de bulunduğu süre zarfında Hil bölgesine çıkarak umre yapmayı arzu ettiğine ya da bu şekilde umre yapmayı kasıtlı olarak terk ettiğine dair kesin bir bilgiye sahip olmadığımız tezi ile itiraz edilebilir. Böyle bir şeyi arzu etmişse de Mekke'de kaldığı sürenin kısalığı,⁴²

³⁶ Lahmî, Alî b. Muhammed, *et-Tebşıra*, thk. Ahmed Abdülkerîm Necîb, (Katar: Vizâretü'l-evkâf ve's-şüûnü'l-İslâmiyye, 2011), 3/1253-1254.

³⁷ Bu konuda isabetli tahliller için bk. Gumârî, *Hüsnu't-tefhehüm ve'd-derk li mes'eleti't-terk*, 11-14.

³⁸ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Beşşâr el-Avvâd, (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998), "Salâ", 31 (no. 419).

³⁹ Rivayetler için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/497-498 (5739-5748); Buhârî, İdeyn, 26.

⁴⁰ Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 208 (777).

⁴¹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Muşanneffi'l-hadis*, thk. Habîbürrahmân el-'Azamî, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403h.), 3/22.

⁴² Resul-i Ekrem (s.a.s) Medine'ye hicret ettikten sonra birisi hac için olmak üzere Mekke-i Mükerrreme'ye dört defa gelmiş ve üçü müstakil birisi de haccıyla birlikte birer umre yapmıştır. [Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut vdğr., (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 5/111]. Bunlardan ilkinde Kaza (kaziyye) umresi için hicretin 7. Senesinde gelmiş ve üç gün kalmıştır. (Buhârî, "Meğâzî", 43 (no. 4252) Mekke'nin fethi münasebetiyle geldiğinde ikamet süresi hakkında 15, 17 ve 19 gün kaldığına dair rivayetler bulunmaktadır. Buhârî 19 gün kaldığını rivayet eder. (Bk. Buhârî, "Meğâzî", 52 (no. 4298); Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut – Muhammed Kâmil, (Beyrut: Dâru'r-risâle el-Âlemiyye, 2009), "Ebvâbü's-sefer", 278 (no. 1231-1233). Üçüncü gelişi Huneyn Gazvesinden sonra Ci'râne'den umre için ihrama girmesi münasebetiyle olmuş, Mekke'ye gece girmiş ve sabahında tekrar Ci'râne'ye dönmüştür. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/271). Dördüncü gelişi hac münasebetiyle olmuştur. Bu gelişinde Mekke'de on gün kalmıştır. (İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd*, 2/97, 267-276).

bir gününü nafile bir umreye tahsis etmesine mâni olabilir. Bu nedenle küçük önermenin büyük önermenin kapsamı altına girmediği pekâlâ söylenebilir.

İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim'in sahâbeden Mekke'den Hil bölgesine çıkararak umre yapan kimsenin bulunmadığına dair iddiası kendilerinin de referans aldığı İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki bazı rivayetlerle tartışılabilir. Bu rivayetlerden biri şöyledir: Enes b. Mâlik Mekke'de ikamet ederdi. Bir umresini tamamlayıp saçını kazıtı. Saçı çıkar çıkmaz yeniden umre yapardı.⁴³ Enes'in yaptığını, "her defasında mîkat veya Hil bölgesinden Mekke'ye gelerek umre yapardı" şeklinde tevil ederek, yukarıdaki görüşle uzlaştırmanın zafiyeti açıktır. Zira rivayette Enes'in Mekke'de ikamet ettiği belirtilmekte ve umre yapmak maksadıyla Mekke'nin dışına çıktığı ifade edilmektedir. Hz. Âişe'nin bizatihi Hz. Peygamber'in talimatıyla Ten'im'e giderek oradan ihrama girip umre yapmış olması, İbn Hacer'in (öl. 852/1449) dediği gibi Mekke'den Hil'e çıkararak umre yapmanın meşruiyetini ispatlamaya kâfidir.⁴⁴ Bu umrenin Hanefîlerin aksine İbn Teymiyye'nin de içinde bulunduğu çoğunluk fakihlere göre müstakil bir umre olarak değerlendirildiği dikkate alınırsa mezkûr iddianın kendi içinde tutarlılığı da sorgulanır hale gelmektedir. Hz. Âişe'nin (r.a.) meselemize ışık tutacak ve tartışmayı büyük oranda bitirecek diğer bir uygulaması ise şudur: O, kendisine adet edindiği son uygulamasında hac yaptıktan sonra Mekke'de kalır, Muharrem ayı girince mîkât sınırına çıkar, ihrama girerek umre yapardı. Böylelikle hac ve umresini ayrı yıllarda ifade etmiş olurdu.⁴⁵

Hz. Peygamber'in herhangi bir kayda tabi tutmaksızın faziletine vurgu yaparak umre yapılmasını tavsiye ettiği hadisleri de⁴⁶ gerek mîkât ve Hil sınırından Mekke'ye girerek gerekse Mekke'den Hil bölgesine çıkararak umre yapılmasının meşru olduğuna delâlet etmektedir.

2. Umrenin Hacca Kıyas Edilmesi

⁴³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/129.

⁴⁴ İbn Hacer'in değerlendirmesi için bk. İbn Hacer, Ahmed b. Alî, *Fethü'l-Bârî' şerhu Sahihü'l-Buhârî*, nşr. Muhibüddin el-Hatîb, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379h), 3/606.

⁴⁵ İbn Abdilber, Yûsuf b. Abdillâh, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ' mine'l-meânî ve'l-esânid*, thk. Mustafâ Ahmed el-Alevî – Muhammed Abdülkerîm el-Bekrî, (Mağrib: Vizâretü umûmi'l-evkâf ve's-şüûni'l-İslâmiyye, 1387h.), 20/19. İbn Teymiyye ve onun görüşünü paylaşan fakihler, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in izni ile yaptığı umreyi ona mahsus bir izin olarak, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki uygulamasını ise sahâb-i kavli olarak değerlendirerek bu delillere cevap vermeye çalışmışlardır. Alî el-Kârî, b. Sultân, *el-Meslekü'l-mütekasıf bi'l-menseki'l-mütevasıf*, thk. Muhammed Talhâ Tilâl, (Mekke: el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, 2009), 260-262.

⁴⁶ Bu rivayetlerden bazıları için bk. Buhârî, "Ebvâbü'l-umre", 1 (no. 1773), 4 (no. 1782); Müslim, "Hac", 221 (no. 1256).

Yukarıda belirtildiği üzere bazı Mâlikî fakihler, bir yıl içinde ikinci bir umrenin mekruh olduğunu hacca kıyas etmek suretiyle de delillendirmeye çalışmışlardır. Bu kıyasta ortak illet, ihram ve menâsikin tamamlanmasından sonra ihramdan çıkış/tahallül cihetiyle umre ile hac arasındaki benzerliktir. Bu benzerliğe binaen aynı yıl içinde sadece bir defa hac yapılabiliriyorsa buna kıyasla sadece tek bir umre yapılabilirdir.⁴⁷ Hac ile umre arasındaki bu benzerliği onaylamakla birlikte, ikisi arasında mevcut olan farklılıklar sebebiyle bu kıyasın mealfarık olduğunu belirtmek gerekir. Hac ile umre arasındaki en bariz fark, bu iki ibadetin eda edildiği zaman noktasında görülmektedir. Hac, bir yönüyle müvessa' diğer yönüyle mudayyak bir vaciptir. Hac menâsikinin tamamı her ne kadar hac ayları olan Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarının tamamını kapsamıyorsa da bir yıl içinde haccın rüknü olan Arafat vakfesinin tekrarı mümkün olmadığı için sadece bir hac yapılabilir. Gerek vâcib gerekse sünnet sayılsın umre ibadeti ise herhangi bir aya mahsus olmayıp, prensip itibarıyla yılın her günü yapılabilir.⁴⁸ Bir başka ifadeyle her iki ibadet için ihrama girmek şarttır. Ancak umre için hac aylarından önce de ittifakla ihrama girilebilir ve umre menâsiki eda edilebilirken çoğunluğa göre hac için hac aylarının ilki olan Şevval ayı itibarıyla ihrama girilebilir. Hac menâsiki ise ifade edildiği üzere yalnızca hac aylarının belirli günlerinde eda edilir. Hac ile umre arasında zaman cihetiyle mevcut bu farklılık, iki ibadet arasında yine zaman açısından kurulan benzerlikten daha fazladır ve öze taalluk etmektedir. Buna binaen umrenin hacca kıyas edilmesi isabetli değildir.

Mezkûr tahlillerden hareketle, aynı yıl içinde ve tek bir yolculukta birden fazla umre yapmanın mekruh olmadığı gerek yerli gerekse hac ve umre ziyareti için Mekke'de bulunan kimsenin Hil bölgesine çıkarak umre yapmasının önünde şer'î bir engel olmadığı anlaşılmaktadır. Buna binaen bu meselenin en azından ictihadî bir mesele olduğu dikkate alınarak cevazını gerektirecek deliller daha kuvvetliken bu görüşe binaen yapılan uygulamaları bidat olarak nitelemenin isabetli olmadığı âşikârdır. Günümüz fetva kurullarından Din İşleri Yüksek Kurulu, Ürdün Fetva Kurulu ve Mısır

⁴⁷ Bk. Ebu'l-Velîd el-Bâcî, Süleymân b. Halef, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ'*, (Kahire: Matbaatu's-saâde, 1332h), 2/235-236; Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'l-Muvattâ'*, thk. Tâhâ Abdürâûf, (Kahire: Mektebetü's-sekâfe, 2003), 2/405.

⁴⁸ Hanefîler, Arafе günü ve teşrik günlerini içine alan beş günde umre yapmayı mekruh saymışlardır. Diğer mezhepler ise hac menâsiki ile meşgul olan kimselerin bu günlerde umre yapmasını mekruh sayılsalar da menâsikle meşgul olmayanlar için herhangi bir kerahetten söz edilemeyeceğini benimsemişlerdir. Detaylar için bk. Serahsî, *Mebûsût*, 4/178; Nevevî, *el-İzâh*, 384-385; Karâfî, *ez-Zehîra*, 3/374.

Fetva Kurulu gibi bazı kurumlar da bu görüşü teyit etmektedir.⁴⁹

Meseleyi soyut bir şekilde ele alıp yaptığımız değerlendirme sonucunda ulaştığımız bu netice, hükmün götüreceği sonuçları göz önünde bulundurarak kayıtlanabilir. Mesela metâf ve mes'a alanında izdihama sebep olma gibi durumları mülâhaza ederek umre yerine tavaf yapılmasını tavsiye etmek ya da umre için ihrama girmek üzere Hil bölgesine gidip diğer ibadetlere mâni olması muhtemel ilave bir yorgunluğa katlanmak ve zaman kaybetmek yerine tavafla iktifa edilmesini salık vermek uygun olacaktır.⁵⁰ Meseleye fakihlerin ihtilafından kaçınmanın müstehab olduğu kaidesi ışığında bakarak umre yapmak yerine tavafın tercih edilmesine dair fetva vermek de mümkündür. Menâsik alanında mütebahhir fakihlerden sayılan Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) hac ayları dışında çokça umre yapmanın meşru olduğunu belirtmekle beraber bazı fakihlerin aynı yıl içinde birden fazla umre yapmayı meşru görmedikleri, diğer bazılarının Mekkelilerin Hil'e çıkarak ihrama girip umre yapmayı caiz saymamaları sebebiyle ihtilaftan kurtulmak umre yerine tavaf yapmanın daha faziletli olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Umre ile alakalı yukarıda tahlil ettiğimiz güncel meselelerden sonra günümüzde hacı adaylarının yoğun bir şekilde yapmış icra ettikleri iki uygulamanın fıkhî tahlilini yapmak istiyoruz.

3. Temettu' Haccı Yapan Açısından Birden Fazla Umre yapmak

Temettu' haccı, hac ve umre için ihrama girildiği yer bakımından

⁴⁹ Bu görüşler için bk. Ürdün Fetva Kurulu (23.08.2022) shorturl.at/ahiNZ; Dâru'l-iftâ el-Mısriyye, (23.08.2022); shorturl.at/clx19; Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din İşleri Yüksek Kurulu" (DİYK. 18.08.2022), shorturl.at/IMQVY; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Hac: Sıkça Sorulanlar*, 59. Burada hatırlatmakta fayda gördüğümüz önemli diğer bir husus şudur: Bir şeyi yapmanın caiz olması ile yapılmasının sünnet olduğuna inanarak yapmanın farklı şeyler olduğu izahtan varestedir. Buna binaen sözü edilen uygulamaları sünnet saymamaları noktasında müslümanları uyarmak gerekir.

⁵⁰ Yine meşruiyet tartışmasına girmeden tam tersi bir uygulamayı tavsiye etmek suretiyle de çözüm bulunabilir. Şöyle ki: İnsanların tavaf yerine umreye yönlendirilmesi halinde metâf alanındaki yoğunluk azalacak, Hil bölgesine gidip gelme ve bunun verdiği yorgunluk tavaf edenlerin sayısını düşürecektir. Böylelikle umre ile meşgul olan kimse bir veya iki tavafla yetinecektir. Mes'a alanındaki yoğunluğun ise tüm katların kullanılması suretiyle azaltılması mümkündür. Uygulamaya yönelik sözü edilen öneriler bir tarafa çağdaş bazı âlimler, ardı ardına umre yapmanın meşru olmadığı görüşünü tercih etmekle birlikte uzak yerlerde yaşayan ve bu sebeple Harem'e tekrar gelmesi zor olan kimselerin bu hükümden istisna edilebileceklerini belirtirler. Bu görüşler için bk. Şelân, Ali Nâsır, *en-Nevâzil fi'l-hacc*, (Riyad: Daru't-tevhîd li'n-neşr, 2010), 619-623.

⁵¹ Alî el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekasşî*, 259-260.

umresi mîkatî, haccı Mekki olan hac türü şeklinde tanımlanmaktadır.⁵² Tariften de anlaşıldığı üzere temettu' haccı, Hanefilere göre tıpkı kırân gibi âfâkîlere mahsustur. Diğer mezheplere göre Mekkelilerin temettu' ve kırân haccı yapması caizdir. Bu görüş ayrılığının sebebi "Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır. **Bu, ailesi Mescid-i Harâm civarında oturmayanlar içindir.**" (Bakara, 2/196). Âyetindeki altı çizili cümlenin farklı yorumlanmasına mebnidir. Hanefiler âyetteki ism-i işaret, temettu' haccını ifade eden "hacdan önce umre yapan kişi" cümlesine irca ederken, diğer mezhepler "kurban kesme" emrine irca etmişlerdir. Âyetin yorumundaki ikinci farklılık, "Mescid-i Harâm civarında" ifadesinin kapsamına dairdir. Mekkelilerin bu ifadenin kapsamına girdiği hususunda fakihler arasında ittifak bulunmakla birlikte bu hükmün Mîkât ile Harem arasında kalan Hil bölgesindekileri tamamını ya da bir kısmını kapsayıp kapsamadığı noktasında görüş ayrılığı vardır. Hanefiler Hil bölgesinde yaşayanların da Harem'dekiler gibi olduğunu kabul ederken, Mâlikîler delâletinde ihtilaf edilen hükmün sadece Mekkelilere mahsus olduğunu, Şâfiîler ve Hanbelîler ise Harem ile aralarında sefer mesafesi bulunan kişilerin Mekkeliler hükmünde olduğunu, daha fazla mesafe bulunanların ise bu ifadenin kapsamına dâhil olmadığı görüşünü benimsemişlerdir.⁵³

Aynı hac sezonunda mîkat sınırından umre niyetiyle Harem'e gelen kişi umresini tamamlayarak saçını keser ve umre ihramından çıkar. Terviye gününe kadar ya da hac için ihrama girinceye kadar Mekke'de ihramsız (helâl) bir şekilde kalır. Terviye gününde veya isterse öncesinde hac için ihrama girer ve hac menâsikini tamamlar. Temettu' haccının standart şekli budur. İlk dönemlerden itibaren bu standarta riayet edilmiş, bir hac sezonunda mîkât sınırından umreye niyet edilerek ihrama girilmiş, umre bittikten sonra yeniden bir umre yapmak üzere tekrar ihrama girilmeden Mekke'den hac için ihrama girilerek hac vazifesi ifâ edilmiştir. Fakihler genel

⁵² Tarifleri için bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/168; Kirmânî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mükerrrem, *el-Mesâlik fi'l-menâsik*, thk. Suûd b. İbrâhîm eş-Şüreyym, (Beyrut: Şeriketü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2003), 652, 656; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/156 Şeyh Bedreddin, Mahmûd b. İsrâîl, *et-Teshîl Şerhu Letâifi'l-işârât*, thk. Mustafa Bülent Dadaş, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 1/361. Mîkâtî mekânî hususundaki kaide ve zabıtalara için ayrıca bk. İlyas Kaplan, *ed-Davâbitü'l-fikhiyye el-müstahrece min Raddi'l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2021), 70.

⁵³ Tartışmalar için bk. Debûsî, *el-Menâsik mine'l-Esrâr*, 114-121; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/169; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/356; Ali el-Kârî, *Fethü bâbi'l-inâye*, thk. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm, (Beyrut: Şeriketü Dâru'l-Erkam b. Ebî Erkam, 1997), 1/685.

itibarıyla umre tamamlandıktan sonra yeni bir umre için ihrama girme hususuna değinmeden helâl olarak kalınan süre içinde imkânlar ölçüsünde nafîle tavaf yapılmasını tavsiye etmişlerdir.⁵⁴ Son yıllarda bazı hacı adaylarının hatta hacıların başında rehberlik eden görevlilerin bu standartların dışına çıkarak umreden sonra hac için ihrama girinceye kadar Hil bölgesinden tekrar tekrar hatta aynı gün içinde umre yapmak üzere ihrama girdikleri görülmektedir. Bu meseleyi ilki yapılan bu uygulamanın mekruh olup olmaması, ikincisi temettu' haccına zarar verip vermemesi açısından değerlendirmek gerekir.

Umre fıkhına dair yukarıda arz ettiğimiz tartışmalardan anlaşıldığı üzere, söz konusu uygulamanın Mâlik'e göre mekruh olduğu âşikârdır. İki umre arasında on günden daha az bir süre bulunması durumunda Hanbelîlerin görüşleri de Mâlik'in görüşü gibidir. Mekke'den Hil'e umre ihramına girme ve ardı ardına umre yapma konusunda kayıtsız cevaz hükmünü veren Şâfiîler için bu uygulamanın kerahetsiz bir şekilde caiz olduğu açıktır. Prensip itibarıyla Hanefiler nezdinde de hüküm böyledir.

Bu uygulamanın temettu' haccına zarar verip vermediği ya da bir ihram yasağı sayılıp sayılmadığı noktasında oluşan tereddüt, ifade ettiğimiz üzere temettu' haccının mahiyetinden ya da meşru olduğu şekliyle yapılabilmesi kaygısından kaynaklanmaktadır. Mîkât dışından gelerek hac aylarının ilki olan Şevval ayında tavafını yaparak umresini tamamlayan ve ihramdan çıkan kimse, aynı yıl içinde haccını da tamamlamışsa temettu' yapmış sayılır.⁵⁵ Umresini yaptıktan sonra Mekkî hükmünde olan bu kimsenin Hil bölgesine çıkarak tekrar umre yapması halinde temettu' haccının şartı olan umrenin mîkâtî haccın ise Mekkî olması şartı ihlal edilmiş sayılır. Zira belirttiğimiz gibi temettu' ve kırân haccı Mekkeliler için meşru değildir. Hatta bazı fakihler, bu kuralı muhafaza etmek adına hac yapma ihtimal ve imkânları daima bulunduğu için Mekkelilerin hac ayları içinde umre yapmalarını mekruh görmüşlerdir.⁵⁶ Bazı kaynaklarda temettu' haccının sıhhati için umre ihramına mîkat sınırından, hac ihramına ise Harem'den girilmesinin şart olmadığı⁵⁷ tezi ile temettu' haccının mahiyetine dair zikretmiş olduğumuz yargıya itiraz edilemez. Zira aynı kaynaklar bu

⁵⁴ Örnek olarak bk. Kirmânî, *el-Mesâlik fi'l-menâsik*, 1/473-474, Alî el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekasıf*, 257-258.

⁵⁵ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/175; Babertî, *el-İnâye*, 3/2.

⁵⁶ Kâsânî ve İbnü'l-Hümâm'ı bu görüşe sahip fakihlerden sayabiliriz. Konunun detayları ve etrafında oluşan tartışmalar için bk. 385-398; el-Mekkî, Hüseyin b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî ilâ menâsiki Molla Ali el-Kârî*, thk. Muhammed Talhâ Tilâl, (Mekke: el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, 2009); İbn Şâh el-Mekkî, *Ğunyetü'n-nâsik*, 319-320.

⁵⁷ Alî el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekasıf*, 404.

durumda ihrama girilmesi gereken mîkât şartı ihlal edildiği için ceza olarak dem gerektiğini belirtmişlerdir. Burada ihram yasaklarına dair özellikle de fetva verirken göz önünde tutulması gereken önemli bir hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır: İhram yasaklarının kasıtlı olarak işlenmesi ya da hac menâsikinden terki cezayı gerektiren bir fiili yapmamak, ilki ve daha önemlisi günahı, ikincisi cezayı iktiza eder. Dolayısıyla cezayı ödemekle işlenen günah ortadan kalkmaz. Ayrıca tövbe etmek gerekir. Bazı fakihler bu şekilde davranan kimsenin haccının mebrûr bir hac olma vasfını kaybedeceğini ifade etmiştir.⁵⁸ Bu ilkeye binaen temettü' haccında gerek umre gerekse hac için belirlenmiş mîkât şartına riayet ederek tartıştığımız meseleyi bunun üzerine bina etmek gerekir.

Bu mesele hakkında mezheplerin görüşlerini verirken konuya açık ifadelerle değinen Şâfiî mezhebiyle başlamak istiyoruz.

İbn Salâh ve menâsik fıkhi yazımından büyük ölçüde onu takip eden Nevevî ve İbn Cemâa gibi Şâfiî fakihleri, temettü' haccı yapan kimsenin umresini tamamlayıp ihramdan çıktıktan sonra Mekke'de kaldığı sürece hac için ihrama girinceye dek umre yapabileceğini belirtirler. İbn Cemâa bu görüşü Hanefî ve Hanbelîlere de nispet eder.⁵⁹ Buna göre Şâfiî fakihleri, âfâkînin Mekke'de kaldığı sürece Hil bölgesine çıkıp tekraren umre yapabileceğini sarahaten caiz saydıkları gibi temettü' yapacak kimsenin de mîkat sınırından umre ihramıyla Mekke'ye girip umresini tamamladıktan sonra hac için ihrama girinceye kadar umre yapabileceğini belirtmiş olmaktadır. Esasen Mekkelilerin temettü' ve kırân haccı yapmasını meşru gören Şâfiîler⁶⁰ için bu görüşte tutarsızlık arz eden bir problem yoktur.

Meseleye Hanefîler açısından bakınca meselenin tartıştığımız konu zaviyesinden daha çok Mekkelinin hac ayları içinde umre yapması bağlamında tartışıldığını görüyoruz. Bu tartışmanın belli dönemlerde yoğunlaştığı ve ciddi bir hal aldığını da konu ile ilgili yazılan müstakil risalelerden öğreniyoruz.⁶¹ İbnü'l-Hümâm'ın *Fethü'l-kadîr*'de bu meselenin Mekkelî Hanefîlerle hac ve umre maksadıyla Harem'e gelen Hanefîler arasında sert bir şekilde tartışıldığından bahsetmesi, kendisinin de sahip

⁵⁸ Nevevî, *el-Îzâh*, 188-189.

⁵⁹ İbn Cemâa, *Hidâyetü's-sâlik*, 923. Bu nispetin mutlak olarak isabetli olmadığına Hanefîlerin görüşünü arz ederken değineceğiz.

⁶⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/169.

⁶¹ Bu konuya mahsus kaleme alınan risalelerden birisi de Muhammed b. Tâhir Sünbül'ün (öl. 1218/1803) *Nüzhetü'l-müşâtâk fî hilli umreti'l-Mekkiyyi ve'l-mulhaki bihî mine'l-âfâk adlı eseridir*. Muhammed b. Hüseyin el-Mekkî, Ali el-Kârî'nin *el-Meslekü'l-mütekaşşâ* üzerine kaleme aldığı *İrşâdü's-sârî* adlı hâşiyesinde bu risaleyi tamamıyla alıntılamıştır.

olduğu kanaati otuz yıl sonra değiştirdiğini ifade etmesi⁶² konunun asırlar boyunca canlı tutulduğunu gösterir. Aşağıda tahlil edeceğimiz üzere, hac ayları içinde umre niyetiyle ihrama giren ve umresini tamamlayan âfâkî bazı hususlarda Mekkeli hükmünde olduğu için sözü edilen tartışma bizim için gayet önemlidir.

Hanefî fıkıh kitapları haccın yapılaş şeklini ifrâd haccı bağlamında şöyle anlatır: Hacı adayı sa'yini şayet kudüm tavafi veya nafîle bir tavaftan sonra yapacaksa ihramlı bir şekilde Mekke'de kalmaya devam eder, Terviye günü Mina'ya çıkıncaya kadar tavafla ve diğer ibadetlerle meşgul olur. Özel olarak menâsik fıkhına dair yazılan bazı kaynaklarda ise biraz daha sarîh ifadeler kullanılır. Şöyle ki: Sa'yi tamamlayan kimse şayet ifrâd ya da kırân haccı yapıyorsa veya -günümüzde uygulaması kalmasa da- hedy hayvanını kendisi ile birlikte getirerek temettu' haccı yapacaksa Mekke'de ihramlı bir şekilde kalır ve bu süreçte özellikle de tavafla meşgul olur. Haccını bu şekilde yapan kimse zaten ihramlı olduğu için umre ihramına giremez. Bu konuda tereddüt bulunmamaktadır. Geriye heydini kendisi ile birlikte getirmemiş, dolayısıyla hac ayları içinde umresini tamamladıktan sonra tıraş olarak ihramdan çıkmış ve hac ihramına girmek için Terviye gününü bekleyen temettu' yapacak kişinin durumu kalmaktadır. Bu noktanın net olmadığını tekrar ifade etmek gerekir. Menâsik fıkhına dair pek çok eser kaleme alan Ali el-Kârî, es-Sindî'nin *Lübâbü'l-menâsik* adlı kitabının şerhinde müellifin "temettu' haccı yapan kimse, hedyini beraberinde getirmemişse saçını tıraş ederek umresini tamamlar. Sonrasında ihramsız kimsenin (helâl) yapacaklarını yapar"⁶³ cümlesinin şerhi sadedinde şöyle der: "Bu kişi madem ihramsız kimseye helal olanları yapabiliyorsa umre de yapabilmelidir." Ali el-Kârî bu hükmün Hanefî mezhebi imamlarından ve meşâyih diye bilinen fakihlerinden sarahaten nakledilmediği bilinciyle tahrîc metoduna başvurarak umrenin Arafe günü ve teşrik günlerinde mekruh sayıldığını, hac ayları içinde Mekkelinin umre yapmasının o yıl içinde hac yapma ihtimaline binaen mekruh kabul edildiğini ifade ederek söz konusu kişinin yaptığı umrenin bu ilkelere göre caiz olacağını belirtir.⁶⁴ Ali el-Kârî'nin bu kitabına hâşiye yazan Hüseyin b. Muhammed el-Mekkî, onun bu çıkarımını isabetli

⁶² İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethü'l-kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.), 3/12.

⁶³ Sindî, Molla Ramhetüllâh b. Abdillâh, *Lübâbü'l-menâsik* (Ali el-Kârî şerhi ve *İrşâdü's-sârî* haşiyesiyle birlikte), thk. Muhammed Talhâ Tilâl, (Mekke: el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, 2009), 258.

⁶⁴ Alî el-Kârî, *el-Meslekü'l-müteķassıt*, 258.

olduğunu belirterek bu görüşü destekleyecek gerekçelere yer verir.⁶⁵ İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) *Minhatü'l-Hâlik* adlı eserinde herhangi bir ekleme yapmadan Ali el-Kârî'nin sözlerini nakletmekle yetinmek suretiyle bu görüşe itiraz etmediğine işaret etse de⁶⁶ *Reddü'l-muhtâr* adlı kitabında *Lübâbü'l-menâsik'de* hac ayları içinde umre yapan kimse Mekke'de kalmaya devam ederse Mekkelilerin hükmüne tabi olacağını, buna binaen tekrar umre yapmasının caiz olmayacağını ifade eden sözlerini⁶⁷ naklederek İbnü'l-Hümâm'ın bu konudaki görüşüne atıfta bulunmak suretiyle bu hüküm hakkındaki tereddüdünü ihsas eder.⁶⁸ Sindî, menâsik alanında yazdığı daha hacimli diğer bir eserinde sarîh ifadelerle, umresini tamamlayan kimsenin, hedyini beraberinde getirmemişse umreden sonra ihramsız kişiler gibi istediğini yapabileceğini belirterek, hac ayları dışında isterse umre de yapabileceğini ifade eder.⁶⁹

Mezkûr tereddüdün haklı olduğunu belirtmek gerekir. Zira kaynaklar âfâkînin umre yapmak maksadıyla Harem'e gelip, umresini yapmakla Mekkelilerin hükmüne tabi olduğu hususunda söz birliği içindedir. Bazı kitaplar âfâkînin umreden sonra Mekke'de bir gün bile kalması halinde dahi Mekkelilerin hükmünde olacağını ifade ederek bu hükme vurgu yapar.⁷⁰ Bu kabulün bir sonucu olarak şu hükümlere yer verebiliriz:

- Âfâkî, Ramazanda umre yaptıktan sonra Şevval ayı girince ihrama girip yeni bir umre yapsa ve aynı yıl içinde haccını tamamlasa, hac için mîkatı Mekkelilerin mîkatı olacağından onların hükmüne tabi kılınır ve temettu' haccı yapmış sayılmaz.⁷¹

⁶⁵ el-Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 258. İbn Şâh el-Mekkî'nin görüşü de bu minvaldedir. O, umre yapılacak zaman şayet tavaf ile değerlendirilecekse tavafın umreye göre daha faziletli olduğunu ifade ederek, İbn Âbidîn'in *Minhatü'l-Hâlik* ve *Reddü'l-muhtâr* adlı eserlerini referans vermek suretiyle temettu' haccı yapacak kimsenin Mekke'de bulunduğu süre içinde umre yapabileceğini belirtmiştir. Bk, İbn Şâh el-Mekkî, *Ğunyetü'n-nâsik*, 222.

⁶⁶ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Minhatü'l-Hâlik* (*el-Bahrü'r-râik* ile birlikte), 8 cilt, (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, ty.), 2/359-360.

⁶⁷ Sindî, *Lübâbü'l-menâsik*, 262.

⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/537.

⁶⁹ Sindî, *el-Mensekü'l-kebîr*, 92b. Sindî bu ifadelerinin hemen öncesinde hacı adayının gerek hac aylarında gerekse öncesinde, Mekke'de kaldığı sürece ifrâd, kırân veya temettu', hangi tür hac için ihrama girmiş olursa olsun umre için ihrama girmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu ifadelerinin siyak ve sibakını beraberce değerlendirdiğimizde Sindî'nin bu cümlesindeki temettu'den maksadının mükellefin, hedyini beraberinde getirdiği temettu' haccı olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁰ Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 393.

⁷¹ Bu kişi illa da temettu' haccı yapmak istiyorsa Ebû Hanîfe'ye göre kendi vatanına; İmameyn'e göre ise kendi vatanına ya da herhangi bir mîkât sınırının dışına çıkarak oradan tekrar umre için ihrama girip, umre ve haccını tamamlaması gerekir. Detaylar için

- Temettu' niyetiyle Harem'e gelip umresini tamamlayan âfâkî, umresini tamamladıktan sonra hac ihramına girmek için örneğin Arafat gibi Hil bölgesine çıksa, Mekkeli hükmünde olup hac ihramına Harem bölgesinde girmesi gerektiği için bir ceza kurbanı keser.⁷²
- Yine temettu' haccı yapmaya niyetli kişi, umresini tamamladıktan sonra Mekkî sayıldığı için ifrâd ve kırân haccı yapanlar için sünnet sayılan kudûm tavafından muaf olmaktadır.⁷³
- Âfâkî, hac ayları içinde umre ihramı ile Harem'e geldikten sonra umreye başladıktan sonra tavafın rûknünü eda etmeden önce eşiyle cima etmek suretiyle umresini bozsa ve bozduğu umresini kaza edip aynı yıl içinde hac yapsa umresi ve haccı Mekkî olduğu için temettu' haccı yapmış sayılmaz.⁷⁴

Bu noktadan hareketle ilke olarak Mekkeli temettu' haccı yapamıyorsa, Mekkelinin hükmüne tabi kılınan âfâkînin de temettu' haccını yapamayacağı söyleyebiliriz. Bununla birlikte Mekkelinin hac ayları içinde umre ve hac yapması halinde ifâ edilen ibadetin temettu' sayılıp sayılmayacağı ya da temettu' sayılması halinde maddi ve manevi terettüp eden cezanın ne olacağı hususunda Hanefî fakihlerinin farklı yaklaşımlarına yer vermek istiyoruz. Bu konudaki görüşleri üç grupta değerlendirebiliriz.

Birinci görüş: Aynı yıl içinde hac yapmayacak olsa da Mekkelinin umre yapması mekruhtur. Kâsânî'ye göre esas itibarıyla hac aylarında umre yapmak, müstakil bir umre için ülkesinden gelmenin kendisi için büyük bir külfet teşkil edeceği âfâkîye tanınmış bir ruhsattır. Mekkeliler için böyle bir külfet bulunmadığından onların hac aylarında umre yapması meşru değildir. Mekkeli buna rağmen hac ayları içinde umre ve ardından hac yapmışsa ceza kurbanı kesmesi gerekir.⁷⁵ Zaten umresini yaptıktan sonra kendi vatanı olan Mekke'de kalıyor (ilmâm-ı sahîh) olmasına binaen, Mekkeli için temettu' haccı tasavvur edilemez.⁷⁶ İbnü'l-Hümmam farklı bir gerekçeyle de olsa bu

bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/169; Ebü'l-Bekâ el-Mekkî, Muhammed b. Ahmed, *el-Bahrü'l-amîk fî menâsiki'l-mutemiri ve'l-hâc ilâ beyti'l-atîk*, thk. Abdullah Nezâr, 5 cilt, 2. Baskı, (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2011), 2/756-757.

⁷² Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 391. Gerek Mekkeli gerekse ihrama girme yeri noktasında Mekkeli hükmünde olan âfâkî görevi sebebiyle Arafat'ta bulunursa herhangi bir ceza terettüp etmeden hac ihramına buradan girebilir. Hac organizasyonunda tavzif edilen görevlilerin bu hususa riayet etmesi gerekir.

⁷³ Ebü'l-Bekâ el-Mekkî, *el-Bahrü'l-amîk*, 2/748.

⁷⁴ Merğînânî, *Hidâye*, 1/156.

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/169.

⁷⁶ İlmâmın sözlük anlamı, konaklamak maksadıyla bir yere girmektir. Terim anlamı ise: Hac ayları içinde umresini yapan kimsenin kendi vatanına dönmesidir. İhram vasfı

hususla netice itibarıyla Kâsânî ile aynı görüşü paylaştığını ifade eder.⁷⁷ Kesilen kurban, temettu' yapana vâcib olan şükür kurbanı değil, Mekkelinin yaptığı gayri meşru umreye terettüp eden ceza kurbanıdır. Bu görüşün sonucu olarak, Mekkelî hac ayları içinde kaç tane umre yapmışsa o sayıda ceza kurbanı keser. Ceza kurbanı temettu' haccı sebebiyle terettüp etseydi, yapılan umrenin sayısı kaç olursa olsun tek bir ceza yeterli görülürdü.⁷⁸

İkinci görüş: Mekkelinin hac aylarında umre yapması mekruh değildir. Ancak umreden sonra aynı yıl içinde hac da yapmışsa kendisi için şer'an tasvip edilmeyen hac türünü yaptığı için asi sayılır. Buna binaen temettu haccının faziletinden mahrum kalır, ibadeti caiz/sahihtir ancak ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir.⁷⁹ Bu görüş Hanefî fakihlerinin cumhuruna aittir.

Üçüncü görüş: Aynı yıl hac yapmaya niyetli olsa da Mekkelinin hac ayları içinde umre yapması mekruh değildir. Bu görüşe göre Mekkelî, hac ayları içinde umre yaptıktan sonra hac da yaparsa temettu' haccının şartı olan âfâkî olma tahakkuk etmediği için temettu' haccının faziletini elde etmiş olmaz, yaptığı da temettu' sayılmadığı için kurban kesmesi gerekmez.⁸⁰

Bu görüşler bağlamında âfâkînin ilk umresini yaptıktan sonra tekrar umre yapmasının hükmüne dair şu değerlendirmeyi yapabiliriz. Öncelikle, hac ayları içinde hac yapmaya niyetli olmayan Mekkelinin umre yapmasını mekruh kılacak güçlü bir delil bulunmadığı için birinci görüşün isabetli olmadığı söylenebilir. Mekkelî için temettu' haccının meşru olmadığına dair açık delillerin varlığı sebebiyle üçüncü görüşün de zayıf olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte bu durumdaki âfâkîyi Mekkelî hükmünde saymamıza binaen birinci ve ikinci görüşe göre ilk umreden sonra ikinci bir umre yapmasının meşru olmadığını söyleyebiliriz. Yapması halinde ifâ ettiği haccın temettu' sayılmayacağı ayrıca kendisi için meşru kılınmayan haccı yaptığı için ceza olarak bir kurban kesmesinin gerekli olduğu çıkarımını yapabiliriz. Üçüncü görüşe göre iki veya daha fazla umre yapması mekruh

kalmayacak şekilde vatanına dönmüşse ilmâm-ı sahih, umreden sonra tıraş olmamak ya da temettu için keseceği hedy kurbanını kendisiyle birlikte Harem'e götürdükten sonra dönmüşse fâsîd ilmâm söz konusu olur. Birinci durumda bu şahsın hac ihramıyla Mekke'ye dönmesi halinde hac ayları içinde umre ve hac yapmış olmasına rağmen yaptığı temettu' sayılmaz. İkinci durumda vatanına dönmesiyle ihramın etkisi kalkmadığı için hac ihramıyla Mekke'ye dönüp haccını yaparsa temettu' yapmış sayılır. İlmâm hakkında sistematik bir değerlendirme için bk. Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, (İstanbul: Nuruosmaniye Ktp., nr. 1378/1), 241a.

⁷⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 3/12-13.

⁷⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 3/12.

⁷⁹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 1/412; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/10-11.

⁸⁰ Bu görüş için bk. Debûsî, *el-Menâsik mine'l-Esrâr*, 116; Siğnâkî, *en-Nihâye*, 242b.

değilse de temettu' haccının şartı tahakkuk etmediği için yaptığı hac temettu' sayılmaz. Buna binaen temettu' yapan kimseye vâcib olan şükür kurbanıyla yükümlü olmadığı gibi, herhangi bir yasağı ihlal etmediği için ceza kurbanı da kesmesi gerekmez.

Bu değerlendirme, Hanefî fakihlerin Mekkelinin hac ayları içinde umre yapmasının hükmüne dair görüşlerinden yola çıkarak yapılmıştır. Bunun yanında yukarıda tereddüt de olsa Ali el-Kârî'nin temettu' haccı yapan kimsenin ilk umresini tamamladıktan sonra umre yapabileceğine dair görüşü ile Hüseyin el-Mekkî'nin bu görüşü sarahaten dile getirmiş olduğunu nakletmiştik. Bu görüşün aksine Sindî'nin, umresini tamamlayan kimsenin hac ayları içinde yeniden umre yapamayacağına dair açık ifadesini hatırlamak gerekir. Meseleye doğrudan değinen bu görüşleri Hanefî fakihlerin bizim de tercih ettiğimiz görüşleri bağlamında değerlendirdiğimizde Sindî'nin görüşünün daha isabetli olduğunu belirtmek istiyoruz.

Günümüzde çoğunlukla temettu' yapmak maksadıyla hac vazifesi için kutsal mekanlara giden Müslümanların uygulamalarına baktığımızda, ilk umreden sonra hac için ihrama girinceye kadar çok defa umre yapma âdetinin yerleşik bir hal aldığını müşahede ediyoruz. Bunun aksine verilecek fetvaların veya yapılacak telkinlerin fayda vermediğini de tecrübeyle biliyoruz. Bu sebeple yukarıda naklettiğimiz görüşler ve yapılan tartışmaları halka yansıtmadan, nafile tavaf yapmanın daha faziletli olduğunu telkin etmek suretiyle Din İşleri Yüksek Kurulunun⁸¹ yaptığı gibi Müslümanları ihtiyatlı olana yönlendirmenin daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. Bu hususta fetva verirken temettu' haccı yapan kimsenin ilk umreden sonra nafile umre yapmasının caiz olduğuna dair Şâfi mezhebinin görüşünde de istifade edilebilir. Burada Mısır Fetva Kurulunun, Hanefî mezhebindeki mezkûr tartışmalar ve tereddütleri dikkate almadan, umrenin fazileti ile alakalı ve kayıtları bir tarafa bırakarak mutlak ibareleri öne çıkararak parçacı bir yaklaşımla temettu' haccı yapacak âfâkînin ilk umresinden sonra hac için ihrama girinceye kadar istediği kadar umre yapabileceğine dair verdiği fetvanın⁸² özensiz olduğunu ifade etmemiz gerekiyor.

4. Kırân Haccı Yapanlar Açısından

Temettu' gibi âfâkîlere mahsus olan kırân haccı, umre ve haccın tek

⁸¹ Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din İşleri Yüksek Kurulu" (DİYK. 18.08.2022), shorturl.at/IMQVY (erişim:); Din İşleri Yüksek Kurulu, *Hac: Sıkça Sorulanlar*, (Ankara: DİB. Yayınları, 2018), 59.

⁸² Bk. Dâru'l-iftâ el-Mısriyye, (DİM. 18.08.2022). shorturl.at/clx19

ihramla ifâ edilmesidir. Hanefîlere göre umrenin rûknü olan tavafın ilk dört şavtını eda etmeden önce hacca da niyet edilirse kırân haccına niyet edilmiş olunur. Kırân niyetiyle ihrama giren, umre tavafını ve sayini yaptıktan sonra saçını kesmez, ihram yasaklarına riayet eder. Arafat vakfesi ve haccın diğer menâsikini eda ederek umre ve haccını tamamlamış olur.⁸³

Kırâna niyet edenin, umreden sonra ihrama girerek tekraren umre yapması meselesi ya vaki olmadığı ya da gayet nadiren vuku bulunduğu için kitaplara yansımadağından, bu şekilde davranan kişinin yaptığına terettüp eden hükümlere dair kitaplarda açık bir ibareye rastlanmaz. Günümüzde kırâna niyet ettiği halde umresini tamamladıktan sonra yeniden umreye niyet eden pek çok kimse bulunduğu için meselenin hem fetva şeklinde tezahür edecek pratik yönü hem de teorik tarafının ortaya konulması faydalı olacaktır.

Temettu' bağlamında yer verdiğimiz gibi, menâsik fihhına dair kaleme alınan eserlerde sa'ye dair hükümler anlatıldıktan sonra hacı adayı şayet ifrâd ve kırân haccı yapacaksa ya da hedyini kendisiyle birlikte getirmiş ve temettu' haccına niyet etmişse, ihramlı olarak kalır ve hac menâsikini tamamlar. Bu süreç içinde tekrar umre yapmaz.⁸⁴ Zira söz konusu kimse zaten ihramlı olduğu için yeni bir ihrama girse de gereğini yerine getiremez. Bu durumu iki ayrı namaza veya iki ayrı oruca aynı anda niyet eden ya da niyet edip tekbir getirerek namaza başlayan kimsenin henüz bu namazı bitirmeden yeni bir tekbir alıp başka bir namaza başlamasına benzetebiliriz. Tahrim tekbiri ile ihram öncekini iptal edip yeni bir ibadete intikal etmenin caiz olması noktasında her ne kadar bazı yönleriyle farklılık arz etse de yapılan işlem her iki durumda da meşru değildir. Buna binaen kırân haccına niyet eden kimsenin, umresini yaptıktan sonra yeni bir umre yapmasının meşru/caiz olmadığını öncelikle belirtmek gerekir. Bu nedenle kırâna niyet edenlere bu hüküm özellikle izah edilmeli, niyet ettikleri haccı nizami olarak yapmaları için yönlendirmeler yapılmalıdır.

Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre genel bir kural olarak: İki hacca veya iki umreye niyet edilmesi halinde ikisini beraberce ifâ etme imkânı bulunmadığından sadece biri iltizam edilmiş olur ve diğerini kaza etmeye gerek kalmaz. Yine ihramlı kişinin henüz ihrama girdiği menâsikini tamamlamadan önce başka bir umre ya da hac için ihrama

⁸³ Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/167.

⁸⁴ Sindî, *el-Mensekü'l-kebîr*, 91a-91b.

girmesi meşru olmadığı gibi geçerli de değildir.⁸⁵ Bu yaklaşımın bir devamı olarak, kırân haccına niyet eden kimse kudûm tavafı⁸⁶ ile hac menâsiki arasında umre yapmaya niyet etse ya da niyet ederek umresini tamamlasa yaptığı gayrı meşrudur ve hükümsüzdür. Bu şekilde davranan kişinin yapması gereken tövbe etmektir. Şeybânî'nin görüşü de böyledir.⁸⁷

Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşü diğer mezheplerden farklılık arz eder. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre gerek Mekke gerekse âfâkî, iki hac veya iki umreye beraberce niyet eden kimsenin yaptığı mekruh ve bidat sayılsa da niyeti bağlayıcıdır. Tabi iki ibadeti aynı anda yapamayacağı için ilkinde başlayınca⁸⁸ ikincisini iptal (rafđ رفض) etmiş olur. İptal ettiği şeyet hac ise gelecek yıl haccını kaza eder ve bu sebeple bir ceza kurbanı keser. Bunun yanında fevât hükmüne tabi olduğu için bir de umre yapar.⁸⁹ Bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama girilmesi durumunda ise şu hükümler söz konusu olur: İlk umrenin sa'yine başlamadan önce ikinci umreye niyet etmişse ikinci umreyi sonradan kaza etmek üzere iptal eder. Bunun yanında ceza olarak küçükbaş bir kurban keser. İlk umrenin sa'yini de yaptıktan sonra henüz tıraş olmadan önce ikinci umre için ihrama girmişse bu umreyi de tamamlar. Bu durumda iki umreyi birleştirdiği için ceza olarak küçükbaş bir kurban keser. İkinci umreyi tamamlamadan önce tıraş olmuşsa birisi ikinci ihrama yönelik yasağı ihlal ettiği için ikinci bir kurban kesmesi icap eder.⁹⁰

Kırâna niyet eden kimsenin ilk umresini yaptıktan sonra yeni bir umre için ihrama girmesi durumunda Hanefî mezhebinin kurallarına göre terettüp edecek hükümleri yukarıda yer verdiğimiz hükümlere tahrîc etmek suretiyle belirlemek mümkündür. Çünkü daha önce ifade ettiğimiz üzere, bu konuda mezhebin imamlarından nakledilen kendisine başvurulabilecek sarîh bir

⁸⁵ Şâfiî, *el-Ûm*, 3/338; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/143, 146; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/100; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/48.

⁸⁶ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre kırân haccında umre ve hac menâsikinin tedâhül ettiğini; bu hac türünde tek bir tavaf ve say'ın yeterli olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu mezheplere göre kırân haccına niyet eden kimsenin menâsiki ile ifrâd haccının menâsiki arasında âfâkî için kurban kesmenin vücubu dışında fark yoktur. Nevevî, *el-Mecmû'* 8/61-62; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/347-349; Karâfî, *ez-Zehîra*, 3/273.

⁸⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 4/115; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/170.

⁸⁸ Niyet edilen ikinci, üçüncü... haccın iptal edilme zamanı ve bu konuda Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf arasındaki görüş ayrılığının pratik sonuçları hakkında bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/170; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/174; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 3/117-119; Ali el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekaşşâ*, 411.

⁸⁹ Bu konuda söz konusu olabilecek farklı tasavvurlara göre terettüp eden detaylar için bk. Ali el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekaşşâ*, 412-414.

⁹⁰ Ali el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekaşşâ*, 414.

hüküm yoktur. Buna göre kırâna niyet eden kimse umresini yaptıktan sonra yeniden umre için ihrama girip henüz sa'yini yapmadan hata ettiğini öğrenmişse umresini iptal eder. Hac menâsikini tamamladıktan sonra umresini kaza eder ve iptal ettiği umre için küçükbaş bir kurban keser. Sa'yini yapmışsa bu umreyi de tamamlamış sayılır. İki ibadeti cem ettiği için ceza olarak kurban kesmesi icap eder. Her halükârda kırân haccı ihramı devam ettiği için saçını kesmemesi gerekir. Aksi halde biri umre diğeri ise hac ihramına yönelik iki ihram yasağı işlemiş sayılır ve kestiği miktara göre iki ceza gerekir. Ayrıca yapılan amel, bidat ve mekruh sayıldığı için tövbe ve istiğfar etmek gerekir.

Sonuç

Geçen asrın ortalarından itibaren özellikle de ulaşım vasıtalarındaki gelişmeler, hac fıkhına dair bazı yeni meseleleri fakihlerin gündemine taşımıştır. Bu bağlamda geçmişte bir nebze tartışılmış olsa da günümüzde daha fazla tartışılmaya başlayan meselelerden bazıları umreye taalluk eder. Aynı yıl içinde birden fazla umre yapılması, Mekke'ye yapılan bir ziyarette ilk umreden sonra Hil bölgesine çıkılarak tekrar tekrar umre yapılması, hac fıkhına dair tartışılan meselelerdendir. Temettu' ve kırân haccı yapanların, umreden sonra tekrar umre yapması, mezkûr meselelerle bağlantılı olduğu gibi, yapılan haccın mutat şekline aykırılık teşkil etmesi yönüyle ayrıca tartışılmayı hak etmektedir. Temettu' yapmak üzere Harem'e gelip umresini yaptıktan sonra hac için ihrama girinceye kadar tekrar umre yapmanın hükmünü Mekkelinin temettu' ve kırân haccı yapmasını caiz saymayan Hanefî Mezhebi zaviyesinden farklı değerlendirmek gerekir. Bazı Hanefî fakihleri gerek yerli gerekse Mekke'de bulunan âfâkînin hac ayları içinde umre yapmasını meşru görmemiş, bazıları ise bizce de isabetli sayılan görüşlerinde o yıl hac yapmayacaksa umre yapabileceğini belirtmiş, diğer bazı fakihler ise bundan bir sakınca görmese de yapılan uygulamanın temettu' haccı sayılmayacağını savunmuştur. Menâsik fıkhında temayüz eden bazı Hanefî fakihleri de temettu' haccı yapacak âfâkînin ilk umresinden hac için ihrama girinceye kadar tekrar umre yapamayacağını açıkça belirtmişlerdir. Bununla beraber günümüzde hacılara rehberlik eden görevliler arasında dahi yaygınlaşan bu uygulamanın önüne geçmenin zor olduğu mülahaza edilmektedir. Buna binaen Din İşleri Yüksek Kurulunun yaptığı gibi, mezkûr uygulamayı gayri meşru saymak yerine haccı adaylarını umre yapmak yerine tavafa yönlendirmenin daha uygun olduğu görülmektedir. Kırâna niyet edenin ilk umresinden sonra tekrar umre yapması, bir ibadeti tamamlamadan diğerine intikal etmek anlamına geldiği için bütün mezheplere göre meşru değildir. Bu nedenle bu hac türüne niyet

ederek ihrama giren kimselere söz konusu hüküm hatırlatılmalı ve takip etmek suretiyle böyle bir yanlışa düşmelerinin önüne geçilmelidir. Buna rağmen böyle bir uygulama yapılmışsa Hanefîlere göre iki ihramı cem etme halinde terettüp eden hükümlere göre fetva verilmelidir. Diğer mezheplerde söz konusu uygulamanın hiçbir hüküm doğurmayacağı dikkate alınarak, tövbe ve istiğfardan başka maddi bir cezanın gerekmediği yönünde fetva vermek de mümkündür.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

ABDÜRREZZÂK b. HEMMÂM b. NÂFÎ' es-SAN'ÂNÎ. *el-Muşannef fi'l-ḥadîş*. thk. Habîbürrahmân el-'Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403h.

ALÎ el-KÂRÎ b. SULTÂN. *el-Meslekü'l-müteḳassıṭ bi'l-menseki'l-mütevassıṭ*, thk. Muhammed Talhâ Tilâl. Mekke: el-Mektebetü'l-ımdâdiyye, 1. Basım, 2009.

ALÎ el-KÂRÎ b. SULTÂN. *Fethü bâbi'l-inâye*. thk. Muhammed Nizâr Temîm – Heysem Nizâr Temîm. 3 Cilt. Beyrut: Şeriketü Dâru'l-Erkam b. Ebî

- Erkam, 1. Basım, 1997.
- ATTÂBÎ, Ahmed b. Muhammed. *Şerhu'n-Nüket*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî. Beyrut: Âlemü'l-kutub, 1. Basım, 1406h.
- BÂBERTÎ, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd. *el-'Înâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.
- BÂCÎ, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef. *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ'*. 7 cilt. Kahire: Matbaatu's-saâde, 1. Basım, 1332h.
- BUHÂRÎ, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1993.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- BÛTÎ, Muhammed Saîd. *el-İslâm Melâzû külli'l-müctemâti'l-insâniyye*. Beyrut: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1. Basım, 1993.
- CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *el-Fusûl fî usûli'l-fikh*. thk. Acîl en-Neşîmî. 4 Cilt. Küveyt: Vizâretü'l-evkâf, 2 Basım, 1994.
- CÎZÂNÎ, Muhammed b. Hüseyin. *Kavâidü me'rifeti'l-bidei'*. Suûdiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Basım, 1998.
- Dâru'l-iftâ el-Mısıriyye. Erişim: 18.08.2022 .shorturl.at/clx19
- DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Muhammed. *el-Menâsik mine'l-Esrâr*. thk. Nâif b. Nâfi' el-Umerî. Kahire, Dâru'l-menâr, ty.
- DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Muhammed. *Takvîmü'l-edille*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Mîs. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 2000.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Hac: Sıkça Sorulanlar*. Ankara: DİB. Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "Din İşleri Yüksek Kurulu". Erişim: 18.08.2022. shorturl.at/IMQVY
- Ebû DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut – Muhammed Kâmil. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-risâle el-Âlemiyye, 1. Basım, 2009.
- Ebü'l-BEKÂ el-MEKKÎ, Muhammed b. Ahmed. *el-Bahrü'l-amîk fî menâsiki'l-mutemiri ve'l-hâc ilâ beyti'l-atîk*. thk. Abdullah Nezîr. 5 Cilt. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2. Basım, 2011.
- GUMÂRÎ, Ebü'l-Fazl Abdullâh b. Muhammed b. es-Siddîk. *Hüsnu't-tefehhüm ve'd-derk li mes'eleti't-terk*. thk. Safvet Cevdet Ahmed. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 6. Basım, 2013.

- HÂFÎ, Bâsil Mahmûd. *es-Sükût ve't-terk ve eseruhumâ fi'l-ictihâd*. Dımaşk: Câmiiatü Dımaşk, Doktora Tezi, 2005.
- HATTÂB, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-Celîl fî şerhi Muhtasarı Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 3. Basım, 1992.
- İbn ABDİLBER, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ' mine'l-meânî ve'l-esânid*. thk. Mustafâ Ahmed el-Alevî – Muhammed Abdülkerîm el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vizâretü umûmi'l-evkâf ve's-şüûni'l-İslâmiyye, 1387h.
- İbn ÂBİDÎN, Muhammed Emîn. *Minhatü'l-Halik (el-Bahrü'r-râik ile birlikte)*, 8 cilt, (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, ty.).
- İbn ÂBİDÎN, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr alâ'd-dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 2. Basım, 1992.
- İbn CEMÂA, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm. *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erbaati fi'l-menâsik*. thk. Nureddin Itr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1994.
- İbn EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *el-Muşanneffî'l-eĥâdiş ve'l-âşâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1409h.
- İbn HACER, Ahmed b. Alî. *Fethü'l-Bârî' şerhu Sahîhü'l-Buhârî*. nşr. Muhibüddin el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rif, 1379h.
- İbn HANBEL, Ahmed, *Müsned*. thk. Şuayb Arnavut vdğr., 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 2001.
- İbn HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fıkr, ty.
- İbn KAYYİM el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Zâdü'l-me'âd fî hedyi ĥayri'l-'ibâd*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 27. Basım, 1994.
- İbn KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed. *el-Muĥnî*. 15 Cilt. thk. Abdullah Muhsin et-Türki – Abdülfettâh el-Hulv, Riyad: Âlemü'l-kütüb, 3. Basım, 1997.
- İbn RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid' ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 4. Basım, 1975.
- İbn SALÂH, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî. *Şılatü'n-nâsik fî şıfati'l-menâsik*. thk. Abdülkerîm el-Umerî. Medîne: el-Câmiiatü'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1432h.

- İbn ŞÂH el-MEKKÎ, Muhammed Hüseyin b. Mükerrerem. *Ğunyetü'n-nâsik fi buğyati'l-menâsik*, thk. Ebû Bekr İhsân. Lâhor: Dâru Râide fi't-tubâti ve'n-neşr, 1. Basım, ty.
- İbn TEYMİYYE, Ahmed b. Abdilhalîm. *İktizâ'ü's-sırâti'l-müstakîm li-muḥâlefeti aşḥâbi'l-caḥîm*. thk. Nâsır Abdülkerîm el-Akl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru âlemi'l-kütüb, 7. Basım, 1999.
- İbn TEYMİYYE, Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmû'ü'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahmân b. Kâsım. Medine: 5 Cilt. Mücemma'ü'l-Melik Fehd, 1. Basım, 1995.
- İbnü'l-HÜMÂM, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethü'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.
- İTREBÎ, Muhammed Salâh Muhammed. *et-Türükü'n-nebeviyye te'silen ve tatbîken*. (Katar: Vizâretü'l-evkâf ve's-şüûnü'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2012.
- KAPLAN, İlyas. *ed-Davâbitü'l-fikhiyye el-müstahrece min Raddi'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2021.
- KARÂFÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zehîra*. thk. Muhammed Haccî ve âharûn. 14 cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1994.
- KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'i'ü's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. 7. Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2. Basım. 1986.
- KİRMÂNÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Mükerrerem. *el-Mesâlik fi'l-menâsik*. thk. Suûd b. İbrâhîm eş-Şüeym. 2 Cilt. Beyrut: Şeriketü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2003.
- LAHMÎ, Alî b. Muhammed. *et-Tebsıra*. thk. Ahmed Abdülkerîm Necîb. 14 Cilt. Katar: Vizâretü'l-evkâf ve's-şüûnü'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2011.
- MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Alî Muavvad – Âdil Abdülmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1. Basım, 1999.
- MEKKÎ, Hüseyin b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî ilâ menâsiki Molla Ali el-Kârî*. thk. Muhammed Talhâ Tilâl. Mekke: el-Mektebetü'l-imdâdiyye, 1. Basım, 2009.
- MÜSLİM b. el-HACCÂC. *el-Câmi'ü's-şâhiḥ*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâit-turâsi'l-arabî, ty.
- NEVEVÎ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-İzâh*. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım. 1994.
- NEVEVÎ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.

- SEM'ÂNÎ, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed. *Qavâtı'u'l-edille fi'l-uşûl*. thk. Muhammed 2 Cilt. Hasen eş-Şâfiî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1999.
- SEMERKANDÎ, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2. Basım. 1994.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1993.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *Usûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993.
- SİĞNÂKÎ, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî. *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*. İstanbul: Nuruosmaniye Ktp., nr. 1378/1.
- SİNDÎ, Molla Ramhetüllâh b. Abdillâh. *Lübâbü'l-menâsik* (Ali el-Kârî şerhi ve *İrşâdü's-sârî* haşiyesiyle birlikte), thk. Muhammed Talhâ Tilâl, Mekke: el-Mektebetü'l-imdâdiyye, 1. Basım, 2009.
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ. *İ'tisâm*. thk. Selîm b. İd el-Hilâî. 2.Cilt. Suûdiyye: Dâru İbn Affân, 1992.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Alî. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakki min ilmi'l-usûl*. thk. Ahmed İnâye. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1. Basım, 1999.
- ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasen. *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*. thk. Mehdi Hasan el-Kîlânî. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kutub, 3. Basım, 1403h.
- ŞEYH BEDREDDİN, Mahmûd b. İsrâil. *et-Teshîl Şerhu Letâifi'l-işârât*. thk. Mustafa Bülent Dadaş. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmiu'l-kebîr*. Thk. Beşşâr el-Avvâd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998.
- Ürdün Fetva Kurulu (23.08.2022) shorturl.at/ahiNZ
- ZERKEŞÎ, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Muhammed Tâmir. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2000.
- ZÜRKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî. *Şerhu'l-Muvaţta'*. thk. Tâhâ Abdüraûf, 4 Cilt. Kahire: Mektebetü's-sekâfe, 1. Basım, 2003.

ANALYZING SOME ISSUES RELATED TO THE HAJJ OF TAMATTU AND THE QIRAN ACCORDING TO THE NEW APPLICATIONS

 Mustafa Bülent DADAŞ^a

Extended Abstract

Today's changing conditions have made it necessary to reconsider or to make initial assessment of many issues related to hajj rituals from the point of view of fiqh. In this context, one of the important issues to be analyzed is the issue of a person -who enters state of ihram with the intention of umrah but plans to perform the hajj in the same year i.e plans to perform Hajjul Tamattu, performing umrah(s) after first umrah until he or she enters state of ihram for hajj. Considering that it was not clearly discussed in fiqh books, this practice, which was understood not to be common in the past, has become common today, while the transportation between Mecca and Hil region has become much easier than in the past. Although it is not as common among those who perform the Hajjul Tamattu, the same practice has also started to be seen among those who perform Hajjul Qiran.

In this study, the mentioned practice has been discussed from the point of view of the Hanafis, which has a different perspective on the nature and practice of the Hajjul Tamattu and Hajjul Qiran. According to Hanafis, Hajjul Tamattu is defined as a type of pilgrimage whose umrah is the same with those who resides in Hil region (miqati) and hajj is the same with those who reside in Makkah region. In fact, performing umrah during the months of hajj is a permission for those who coming for an independent umrah visit from their country would be a great burden for them. Based on this permission, nonresidents of Makkah can perform both their Umrah and Hajj in the same pilgrimage season. The reference of: "This is for those whose families do not live near Masjid al-Haram" in verse 196 of Surah Baqarah was interpreted by Hanafis as Hajjul Tamattu and Hajjul Qiran, and it was adopted that it is not

^a Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, mbulent.dadas@diyanet.gov.tr

legitimate for Meccans and those who are considered to be Meccans to perform Hajjul Tamattu and Hajjul Qiran. Afaki (nonresident of miqat region), who came to Mecca with the intention of umrah, is like a Meccan at the point of pilgrimage after performing his first umrah. Therefore, if she/he performs another Umrah after her/his first Umrah before she/he enters Ihram for Hajj, it falls within the scope of the verse's prohibition. When the practice is interpreted in this way, there are different views such as; the practice will be accepted as out of the scope of Hajjul Tamattu and the penalty will be imposed because the prohibition of ihram is committed, that it will not be counted as Hajjul Tamattu even if the penalty is not required, and that even though it becomes valid as Hajjul Tamattu, the punishment will be combined with repentance due to the violation made. In addition to these approaches, which are more theoretically consistent in terms of the nature of the Hajjul Tamattu, some jurists have stated that it is acceptable to perform umrah again after the first umrah, since tahallul (ending of the state of ihram) is realized. The Shafiis, who interpreted the aforementioned verse differently and adopted the view that the Meccans could perform the Hajjul Tamattu, considered it permissible to perform umrah again after the first umrah. Considering that the practice has become widespread even among the religious officials in Mecca to guide the pilgrim candidates, it is thought that it would be appropriate to recommend Tawaf instead of umrah to avoid discussing the validity of the hajj performed in this way.

The Hajjul Qiran, which is a type of hajj peculiar to the 'afaqi's like the Hajjul Tamattu, is the performance of umrah and pilgrimage with a single ihram. Entering state of ihram to perform umrah after first umrah for a person who intends to perform the Hajjul Qirane, is not reflected in the books as it does not occur or it occurs very rarely. Today, as there are many people who although intend to perform the Hajjul Qiran, also intend to perform umrah after completing their first Umrah, so both the practical side of the issue, which will manifest as fatwa, and the theoretical side should be revealed.

Since the person who intends to perform the Hajjul Qiran will remain in the state of ihram after performing his umrah, spending her/his time in worship, especially tawaf, until she/he performs the rituals of hajj without performing umrah again. There is no conflict between the jurists on this issue. Despite this principle, if he enter the state of ihram for a second umrah, what he did according to madhhabs other than the Hanafi school is illegitimate and void. According to Abu Hanifah and Abu Yusuf, the second Umrah he intends is also binding. However, he should cancel this Umrah and make up for it by slaughtering small cattle for its violation.

Although the main objective of the study is to discuss the above issues, some issues that are heavily debated today, which are closely related to mentioned ones, are also included. These issues are: performing more than one umrah in the same year and, performing consecutive umrahs by going out from Mecca to the Hil region. In this context, it was concluded that view of Imam Malik, who considered it as makruh to perform Umrah for the second time in the same year, was not correct. The views of Hanbalis, who consider it makruh to perform Umrah again without a time pass for hair grow so it could be re-shaved or shortened , were discussed, and it was concluded that this view was not makruh, although it was more compatible with the practice of the predecessor. The views of Ibn Taymiyyah and some other Hanbali jurists, who consider it makruh and bidat to go out from Mecca to the Hil region, are discussed, and it is proved that it is not appropriate to consider this practice makruh by proving that the evidence on which this view is based is not strong, on the contrary, the practice is also seen among the Companions of the Prophet (pbuh).

In the study, first of all, the issues considered as problems were put forward, and the issues were discussed by analyzing different opinions on the subject. Also, the opinions of fatwa committees and contemporary writers were consulted. Considering that the Muslims of our country mostly follow the Hanafi Sect, the issues have been analyzed more broadly in terms of Hanafi criteria. Since the study was prepared with a solution-oriented focus for fatwa authorities such as the High Council of Religious Affairs, it was tried to reach conclusions that could be used while issuing fatwas. Footnotes and bibliography were prepared according to the Isnad Citation System, based on the orthographic rules of the TDV Encyclopedia of Islam (DIA).

Keywords: Fiqh, Haj, Umrah, Tamattu, Qiran.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

